

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mojca Ivanc

Mentorica:izr. prof. dr. Ljubica Jelušič

**VLOGA ZAPORA V SISTEMU NACIONALNE VARNOSTI
REPUBLIKE SLOVENIJE**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO

1. UVOD	4
2. METODOLOŠKI OKVIR	6
2.1. OPREDELITEV PREDMETA PREUČEVANJA	6
2.2. OPREDELITEV CILJEV PROUČEVANJA	7
2.3. HIPOTEZA RAZISKOVANE TEME	7
2.4. RAZISKOVALNE METODE	8
2.5. TEMELJNI KONCEPTI IN POJMI	9
3. TEORETIČNE ZASNOVE KAZNOVANJA IN RAZVOJA ZAPORA	12
3.1. KAZNOVANJE SKOZI ZGODOVINO	12
3.2. POJAV KAZNI ODVZEMA PROSTOSTI IN NASTANEK KAZENSKIH ZAVODOV	13
3.3. NAMEN KAZNI ZAPORA	15
3.4. KAZEN ZAPORA	17
4. RESOCIALIZACIJA IN TRETMAN	19
4.1. TRETMAN	20
4.1.1. CILJI IN NAMEN TRETMANA	21
4.1.2. VSEBINE IN OBLIKE TRETMANA	21
4.1.3. KRITIKE TRETMANA	24
4.2. POVRATNIŠTVO	25
4.2.1. OBLIKE POVRATNIŠTVA	27
4.2.2. KLASIFIKACIJA POVRATNIŠTVA	27
5. VLOGA ZAPORA V SISTEMU NACIONALNE VARNOSTI	30
5.1. NACIONALNOVARNOSTNA POLITIKA REPUBLIKE SLOVENIJE	30
5.1.1. STRUKTURA NACIONALNOVARNOSTNEGA SISTEMA	31
5.2. UPRAVA ZA IZVRŠEVANJE KAZENSKIH SANKCIJ	34
5.2.1. ZAVOD ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA DOB PRI MIRNI	36
5.2.2. ZAVOD ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA KOPER	39
5.2.3. PREVZGOJNI DOM RADEČE	42
6. VARNOST IN ZAVAROVANJE TER DELO PAZNIŠKE SLUŽBE	45
6.1. VAROVANJE V ZAPORIH	45

6.1.1. SPLOŠNE VARNOSTNE RAZMERE V SLOVENSKIH ZAVODIH ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA	46
6.2. PAZNIŠKA SLUŽBA.....	47
6.2.1. PAZNIŠKA SLUŽBA V SLOVENSKIH ZAVODIH ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA.....	51
6.2.2. IZOBRAŽEVANJE IN USPOSABLJANJE PAZNIKOV	53
6.2.3. UPORABA PRISILNIH SREDSTEV	54
6.2.4. POBEGI IZ ZAVODOV IN NEVRNITVE.....	55
6.2.5. KONFLIKTI MED ZAPRTIMI OSEBAMI.....	56
6.3. ARHITEKTURNE IN TEHNIČNE MOŽNOSTI ZA VAROVANJE ZAVODOV IN OSEBJA	57
6.3.1. ARHITEKTURNI IZGLED ZAPOROV	58
6.3.2. TEHNIČNO VAROVANJE	60
6.4. UGODNOSTI OBSOJENCEV IN MLADOLETNIKOV	61
6.4.1. PODELJEVANJE UGODNOSTI OBSOJENCEM.....	62
6.4.2. VRSTE UGODNOSTI.....	62
6.4.3. ZLORABE UGODNOSTI	65
6.4.4. PREJEMANJE POŠTNIH POŠILJK.....	66
7. ZAKLJUČEK.....	67
8. SEZNAM LITERATURE.....	70
8.1. KNJIGE IN ČLANKI V ZNANSTVENIH IN STROKOVNIH REVIJAH.....	70
8.2. DOKUMENTI.....	72
9. PRILOGA.....	73

1. UVOD

Zapor je ustanova, ki jo sestavljajo osebe, obsojene, da so storile hujše kaznivo dejanje in uslužbenci, zaposleni v tej ustanovi, ki omogočajo obsojenim osnovne pogoje za življenje znotraj zapora. V družbi ima ta vrsta totalne organizacije negativni predznak ravno zaradi dejstva, da je prostor, kjer so zaprte osebe, ki so najnevarnejše za družbo. Ljudje mnogokrat istovetimo zapor s sivo in mračno ustanovo, kjer kraljujeta železo in fizična sila. Prvo kot simbol zaporniških rešetk, druga kot simbol ravnanja z obsojenci v obliki fizičnega nasilja. Vendar penologija, znanost, ki se ukvarja z zaporništvom, seže mnogo globlje v raziskovanje najprimernejših sredstev in procesov za zagotavljanje varnosti družbe pred storilci najhujših kaznivih dejanj in rehabilitacijo le-teh.

Različni stereotipi, ki jih pripisujejo zapornikom, so me privedli do vprašanja, kako so obsojenci dejansko nevarni družbi, iz katere so bili za določeno krajše, bodisi daljše časovno obdobje izključeni? Glavno poslanstvo zavodskega osebja je, da ščiti družbo pred storilci kaznivih dejanj in rehabilitacija zaprtih oseb, kajti po prestani kazni so le-ti vrnjeni nazaj v družbeno okolje. Največ nalog in prizadevanj penologov, strokovnjakov, ki se ukvarjajo z zaporsko tematiko, je usmerjeno v zagotavljanje nemotenega, družbenim normam in vrednotam prilagojenega življenja oseb, ki so prestale kazen zapora.

Varnost je družbena in politična vrednota, ki omogoča obstoj družbene reprodukcije ter notranji red in mir. Država je svojim državljanom dolžna vzpostaviti stanje, v katerem preko svojih organov zagotavlja osebno varnost. Za uspešno delovanje notranje varnosti je pomembno delovanje subjektov, med katere sodijo tudi pravosodni organi. Ministrstvo za pravosodje, ki ima v svoji sestavi Upravo Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij, katere delovno področje so zavodi za prestajanje kazni zapora, je del nacionalnovarnostnega sistema Republike Slovenije in vpliva na nacionalno varnost. Zato je pomembno, da ugotovimo, kakšna je dejanska vloga zaporov v sistemu nacionalne varnosti.

Ko razmišljamo o nevarnostih, ki bi jih lahko zaprte osebe prizadejale družbi, najprej pomislimo, kako delujejo ustanove, kjer obsojenci prebivajo. Ni dovolj, da so zaprti v prostorih, ki jih obdaja visok zid. Pomembni pri varovanju in preprečevanju pobegov so namenska arhitektura objektov in primerna tehnična sredstva varovanja. Najpomembnejša in nepogrešljiva sestavina pri varovanju pred pobegi pa so prav gotovo pazniki. Pazniška služba

Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije

je v prvi vrsti usposobljena in izurjena za varovanje, preprečevanje pobegov iz zaporov in preprečevanje nemirov znotraj zavodov. Njena naloga je zagotavljanje varnosti družbe kot tudi varnosti obsojencev. Poleg varovanja ne smemo zanemariti zelo pomembne vloge, ki jo imajo pazniki v procesu rehabilitacije in vzpostavljanju ugodne zaporniške klime. Zaradi kompleksnosti in prvobitnosti pazniške službe v zavodih za prestajanje kazni zapora je velik del naloge namenjen opisu nalog in del paznikov.

Morebitna nevarnost, ki jo zaprte osebe lahko pomenijo za okolje, se lahko pojavi s podelitvijo ugodnosti obsojencem. Zato je izbira ugodnosti za vsako zaprto osebo konkretno določena z različnimi predpisi in zakoni. Poglavitno vlogo pri podeljevanju ugodnosti ima zaporsko osebje, ki spremlja obsojenca med prestajanjem kazni zapora. Med koriščenjem ugodnosti prihaja tudi do kršitev. Pomembno pri preučevanju nevarnosti obsojenih za okolje je ravno spremljanje in poznavanje kršitev in njihovo pogostost, z namenom preprečevanja le-teh.

Zapori so institucije, kjer na relativno majhnem prostoru živi velika koncentracija oseb, ki so bile sem poslane z namenom, da se jih kaznuje z odvzemom svobode. Osebe, ki so zaprte v zavodih, so zagrešila kazniva dejanja najhujših razsežnosti. To so osebe, ki jim spoštovanje družbenih norm in vrednot ni nekaj samoumevnega. Vsa ta dejstva kažejo na to, da je to kategorija oseb, ki jim morajo biti zagotovljena najvišja strokovna pomoč in sredstva, da se zagotovi varnost družbe in hkrati vzpostavi neko novo stanje, ko bodo te osebe spet živele v širšem družbenem okolju.

2. METODOLOŠKI OKVIR

2.1. OPREDELITEV PREDMETA PREUČEVANJA

V diplomski nalogi sem predstavila zaporsko tematiko. Osredotočila sem se na vlogo zapora za nacionalno varnost Republike Slovenije. Ministrstvo za pravosodje, ki ima pod okriljem zavode za prestajanje kazni zapora, sodi v strukturo nacionalnovarnostnega sistema in s tem vpliva in zagotavlja varnost državljanov pred storilci najhujših kaznivih dejanj, ki bi lahko ogrozili notranjo varnost države in posameznikov. Delovanje zaporov je nesporno določeno v obsežnih zakonikih in različnih dokumentih.

Skozi zgodovino lahko preučujemo razvoj kaznovanja in sredstva, s katerimi so kaznovali osebe, ki so kršile norme in vrednote družbe. Pojav zaporov sega v začetke civilizacije in temu sledi tudi nadaljnji razvoj, ki je pripeljal do nastanka različnih oblik zavodov za prestajanje kazni zapora. Pomembno pri preučevanju zaporske tematike je poznavanje značilnosti totalne organizacije, kaj je namen kazni zapora in kaj z njo dosegamo.

Ko se osebi izreče kazen zapora se pojavi vrsta pomembnih vprašanj; kakšen tretma uporabiti, kako izpeljati učinkovito resocializacijo obsojenca, kako varovati zapornika pred pobegom itd. Obsojencem so med pristajanjem ponujene določene ugodnosti. Vendar prihaja do zlorab ugodnosti. Tukaj so opisane vrste zlorab in pogostost le-teh.

Poglavitnega pomena za presojanje nevarnosti, ki bi jo lahko predstavljali obsojenci za družbo, pomeni varovanje v zaporih. Tukaj je predstavljeno fizično in tehnično varovanje. Kakšno vlogo imajo pazniki pri zagotavljanju varnosti navzen, torej pri varovanju pred pobegi zaprtih oseb in kako ustvarjati ugodno zaporsko vzdušje, da ne prihaja do konfliktnih situacij znotraj zavodov? Za lažjo ponazoritev in razumevanje življenja v zavodu in kakšen varnostni problem predstavljajo osebe, ki prestajajo kazen zapora za družbo, sem v nalogo vključila razgovor s pomočnikom direktorja Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij, pristojnega za področje varnosti v zaporih ter delo pooblaščenih uradnih oseb in razgovore z osebjem največjega Zavoda za prestajanje kazni zapora v Sloveniji, Dob pri Mirni.

2.2. OPREDELITEV CILJEV PROUČEVANJA

V diplomski nalogi sem si zastavila naslednje cilje preučevanja:

- predstaviti kaznovanje skozi zgodovino, pojav kazni odvzema prostosti in nastanek kazenskih zavodov,
- namen kazni zapora in njihovo doseganje,
- cilje, namen, vsebino, oblike in kritike tretmana,
- predstaviti povratništvo, ki mu kazensko pravo posveča posebno pozornost,
- varovanje v zaporih, ki se nanaša na pazniško službo, tehnično varovanje in arhitektura zavodov,
- predstaviti nacionalnovarnostni sistem Republike Slovenije in znotraj tega vlogo zavodov za prestajanje kazni zapora v sistemu notranje varnosti, predstavitev organov in zavodov, ki so namenjeni izvrševanju kazni zapora.

2.3. HIPOTEZA RAZISKOVANE TEME

V nalogi sem postavila tri hipoteze:

1. Zapor je pomemben sestavni del nacionalnovarnostnega sistema. V Sloveniji imamo 11 zavodov za prestajanje kazni zapora, ki s svojim delovanjem vplivajo na notranjo varnost Republike Slovenije.
2. Zapori vplivajo na občutek varnosti v družbi kot celoti. Vpliv merimo s pomočjo naslednjih indikatorjev: večje število pobegov, večje število kršitev ugodnosti in večje število povratnikov pomeni večji vpliv zaporov na nacionalno varnost Republike Slovenije.
3. Strokovna usposobljenost pazniške službe, primerna arhitektura in učinkovito tehnično varovanje pripomorejo k manjšemu številu pobegov in konfliktov med zaprtimi osebami in k manjšemu številu kršitev podeljenih ugodnosti, kar posledično vpliva na zmanjšano nevarnost obsojencev za nacionalno varnost.

2.4. RAZISKOVALNE METODE

Pri pisanju diplomske naloge sem uporabila naslednje delovne metode:

Analiza in interpretacija primarnih in sekundarnih virov mi je bila v pomoč pri preučevanju predvsem prve in tretje hipoteze. Primarne vire so predstavljali različni zakoniki in pravilniki, s pomočjo katerih sem ugotavljala normativno vlogo zavodov za prestajanje kazni zapora. Sekundarni viri so bile knjige, diplomska dela in različni članki.

Deskriptivna metoda mi je omogočala opisati zavode za prestajanje kazni zapora in Upravo za izvrševanje kazenskih sankcij in njihovo delovanje.

Za preučevanje druge hipoteze, kjer me je zanimalo število pobegov, število in vrsta kršitev ugodnosti in število povratnikov v slovenskih zaporih, sem uporabila analizo statističnih podatkov, zbranih v Letnih poročilih Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.

Za raziskovanje tretje hipoteze sem uporabljala študijo primera in metodo opazovanja z udeležbo. S študijo primera sem preučevala sistem varovanja in zavarovanja v zavodih za prestajanje kazni zapora, kakšnih ugodnosti so deležni obsojenci med prestajanjem kazni zapora in do kakšnih zlorab prihaja pri tem. Metodo opazovanja z udeležbo sem uporabila za konkretno ponazoritev delovanja zaporov. Izbrala sem Zavod za prestajanje kazni zapora Dob, kjer je zaprtih največ obsojencev in tistih, ki so obsojeni za najhujša kazniva dejanja in prestajajo najdaljše kazni zapora in Zavod za prestajanje kazni zapora Koper, kot najsodobnejše opremljeni in tehnično najbolj varovan zapor v Sloveniji ter Prevzgojni dom Radeče, kjer so nastanjeni mladoletniki in velja drugačen režim varovanja kot v ostalih zavodih za prestajanje kazni zapora. Empirični del sem podprla z intervjuji pomočnika direktorja Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij, pristojnega za področje varovanja v zaporih in z razgovorom s pooblaščenimi uradnimi osebami ter osebjem v ZPKZ Dob pri Mirni o njihovem delu.

2.5. TEMELJNI KONCEPTI IN POJMI

TOTALNA INSTITUCIJA

Totalna organizacija je kraj bivanja in dela, kjer veliko posameznikov, postavljenih v isto situacijo, ločenih od zunanjega sveta za določeno relativno obdobje, živi v izolaciji, njihovo življenje pa natančno urejajo pravila. Temeljni postulat družbe je, da posameznik spi, se igra, dela na različnih mestih, skupaj z različnimi udeleženci, pod različno oblastjo in brez vseobsegajočega racionalnega načrta (Goffman, 1987: 11, 17).

Značilnost totalne organizacije je ta, da se vsi vidiki odvijajo na istem kraju in pod isto oblastjo. Urnik dejavnosti je natančno določen in posameznikom vsiljen. Ideal totalne institucije je, da se posameznikovo vedenje odvija v skladu s strogo predpisanimi pravili in pod nadzorom, v razmerah kontrolirane napetosti. Prostor osebne svobode je potrebno omejiti na najmanjšo možno mero. Posamezniku se dokazuje, da je vse, kar se v ustanovi dogaja, v njegovem interesu in da s svojim nasprotovanjem ne more ničesar doseči ali spremeniti. Vse dejavnosti so nadzorovane in posamezniku ne puščajo svobode, ali pa je ta zreducirana na minimum.

Posameznik ima v takšni organizaciji nalogo igranja vloge, ki mu je namenjena. Vse prejšnje vloge postanejo nepomembne. Poleg osebne degradacije je posameznik prisiljen oddati tudi svojo lastnino. Obleko zamenja za uniformo, namesto imena dobi številko. Izgubi svojo identiteto. To je zelo pomembna in nepogrešljiva faza, saj mora postati nova osebnost, dobiti mora novo identiteto (Goffman, 1987: 11–17).

KAZEN ZAPORA

Kazen zapora in mladoletniškega zapora, kazni zapora, izrečene v postopku o prekršku ter kazni zapora, izrečene po drugih predpisih, se izvršujejo v zavodih za prestajanje kazni zapora (11. člen Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij, 2000: 44).

Na podlagi tega zakona se v Sloveniji izvršujejo vse vrste kazni zapora, ne glede na to, kateri organi so kazen izrekli, v kakšnem postopku ter za kakšno vrsto storjenega prepovedanega

Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije

ravnanja (kazen zapora, mladotniškega zapora, kazen zapora, izrečena v postopku o prekršku, ter kazni zapora, izrečene po drugih predpisih) v zavodih za prestajanje kazni zapora (Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij, 2000: 44).

PENOLOGIJA

Penologija je teoretična in praktična veda o kaznovanju. Največkrat se ukvarja z izvrševanjem zaporne kazni.

Penologija preučuje metode kaznovanja, metode obravnavanja obsojencev, postpenalne ukrepe, učinkovitost tretmaja (evalvacija), izbor, usposabljanje in položaj penoloških delavcev, organizacijo zavodov za izvrševanje kazenskih sankcij in sredstva ter metode za preprečevanje kriminalitete. Predmet preučevanja v penologiji je obsojenec.

Cilj penologije je doseči namene izrečenih kazenskih sankcij z namenom preprečevanja kriminalitete. Penologija si prizadeva določiti namene izvrševanja kazenskih sankcij in ustvariti organizacijske in strokovne pogoje za njihovo izvrševanje. V penologijo sodi tudi preverjanje procesa in učinka izvrševanja kazenskih sankcij (evalvacija).

Penologija je znanost o postopanju z obsojenci in o odnosih med penološkimi delavci in obsojenci. Penološki delavci si morajo izoblikovati lastne poglede na kriminaliteto, kaznovanje in izvrševanje kazni, čeprav so številna penološka spoznanja združena v zakonodaji o izvrševanju kazenskih sankcij (Brinc, 1996: 1–8).

VARNOST

Varnost lahko opredelimo kot stanje, v katerem je zagotovljen uravnotežen fizični, duhovni in duševni ter gmotni obstoj posameznika in družbene skupnosti v razmerju do drugih posameznikov, družbenih skupnosti in narave (Grizold, 1992: 63).

Zagotavljanje varnosti je civilizacijska in kulturna kategorija, ki zajema vse vidike sodobne varnosti. Ti vidiki so gospodarski, socialni, kulturni, politični, pravni, ekološki, obrambni itd.

Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije

Oblike družbene organiziranosti zajemajo regionalno, nacionalno, mednarodno in svetovno (univerzalno) varnost.

Varnost se nanaša na družbo/državo v celoti, tj. nacionalna oziroma notranja in zunanja varnost. Ko govorimo o mednarodni, svetovni oz. univerzalni varnosti, mislimo na varnost v mednarodni skupnosti (Grizold, 1992: 63).

NACIONALNA VARNOST

Nacionalna varnost je varnost državnega naroda. Njena vsebina zajema: varnost nacionalnega ozemlja (vključno z zračnim prostorom in ozemljskimi vodami), zaščito življenja ljudi in njihove lastnine, ohranitev in vzdrževanje nacionalne suverenosti ter uresničevanje temeljnih funkcij družbe (socialno-ekonomsko, družbenopolitično, kulturno, ekološko, gospodarsko idr.) (Grizold, 1992: 65).

Klasična zasnova suverenosti nacionalne države vključuje skoraj popoln nadzor nacionalne države nad njenim ozemljem, ljudmi in naravnimi viri znotraj državnih mej (Grizold, 1999: 25).

Pri nacionalni varnosti si država prizadeva zagotoviti varnost vsem članom družbe pred ogrožanjem od zunaj (posegi, napadi, okupacija, blokada idr.) in znotraj družbe (ogrožanje reda in miru, kriminal idr.) (Grizold, 1999: 28).

NACIONALNOVARNOSTNI SISTEM

Nacionalnovarnostni sistem je sistem, pri katerem gre za prizadevanje družbe, da svojim članom zagotovi varnost v najširšem pomenu. Temeljne prvine so operativne dejavnosti družbe, ki zagotavljajo njeno varnost.

Učinkovitost tega sistema se danes ne kaže samo v sposobnosti države, da zavaruje svoje temeljne družbene vrednote pred zunanjim in notranjim ogrožanjem, tj., da ohrani mir in svobodo, prepreči nevarnost in strah, ampak se kaže tudi v njeni sposobnosti, da zagotavlja gospodarski, politični, znanstveni, tehnološko-tehnični in sploh družbeni razvoj ter socialno, kulturno, ekološko idr. blagostanje ljudi (Grizold, 1992: 68–69).

3. TEORETIČNE ZASNOVE KAZNOVANJA IN RAZVOJA ZAPORA

3.1. KAZNOVANJE SKOZI ZGODOVINO

Človeštvo je v svoji zgodovini uporabljalo nešteto ukrepov zoper deviante, ki se niso podrejali pisanim ali nenapisanim pravilom vedenja. Od maščevanja, povračil, plačil, zastraševanj in podobnih metod je človeštvo skozi tisočletja prišlo h kazni zapora kot možnemu sredstvu za poboljšanje in spreminjanje vedenja.

Platon se je nagibal h kaznovanju, z namenom preprečevanja novih kršitev, ne pa h kaznovanju zaradi kršitev. Meni, da je zakone potrebno graditi tako, da sami delujejo preventivno, da odvrtačajo od kaznivih dejanj. Kaznovanje je potrebno prilagoditi prihodnosti (Milutinović, 1984: 19). Seneka poudarja pomen kazni kot popravljanje napak, usmerjanje državljanov, da kršitev ne bodo več ponavljali (Milutinović, 1984: 20).

V času viteštva so morilci ali tatovi lahko svoje kazni plačevali tudi z globo.

V tem obdobju se je povečala brutalnost, surovost in okrutnost kaznovanja. Telesne kazni, posebno surovo pretepanje, so bile močno zakoreninjene. Prav tako neizprosna je bila tudi cerkev pri kaznovanju krivovercev. Odobrila je bičanje krivovercev in vžiganje sramotnih znamenj (Hibbert, 1965: 13–34).

Med najpogostejše fizične kazni sodijo prav gotovo smrtna kazen, telesne kazni, sekanje delov telesa, žigosanje in ponižanje, denarna kazen in zapiranje. Slednja je imela lastnost »pripora«, v katerem je kaznjeneček čakal na kazen. Smrtne kazni so bile v srednjem veku zelo številne, posebno proti krivovercem in so se s časom še množile. Izvrševanje smrtne kazni se je izvajalo na različne načine. Najpogosteje je šlo za sežiganje, davljenje, natikanje na kol, raztrganjem telesa s pomočjo konja in podobno (Milutinović, 1984: 25).

Pomembno za zgodovino kaznovanja je bilo tudi čarovništvo. Boj proti čarovništvu, ki so ga bili tako katoličani kot tudi protestantje, se je v 16. stoletju razplamtel po vsej Evropi.

Cilj kaznovalne politike so bile torej fizične kazni, ki so se morale izvajati pred ljudstvom in katerih glavni namen je bila manifestacija vladarjeve moči ter zastraševanje tistih, ki bi si dovolili omajati njegovo oblast.

Da bi preprečili težave pri obglavljenih, je dr. Guillotin predlagal mehanizem za obglavljanje, ki je po njemu dobil tudi ime, giljotina. Giljotina je bila ne le hitrejša, marveč tudi manj poniževalno morilsko sredstvo kot rabljeva vrvi.

Reforma kaznovalne politike in filozofije 18. stoletja je predvidevala, da postaneta kaznovanje in zatiranje ilegalizmov regularni funkciji, ki bi zajemali vso družbo. Kaznovali naj ne bi nič manj, vendar bi kaznovali bolje. Nemara bi celo kaznovali manj strogo, zato pa naj bi kaznovali bolj univerzalno in bolj neogibno. Kaznovalna oblast naj bi se s tem zarinila v družbeno telo (Foucault, 1984: 83).

Od 19. stoletja dalje se je v kazensko politiko močno umestila kazen odvzema prostosti kot nova oblika kaznovanja. Ta oblika kaznovanja je predstavljala glavno obliko kazenske reakcije in se je v vsej svoji »veličini« obdržala vse do danes (Foucault, 1984: 36).

3.2. POJAV KAZNI ODVZEMA PROSTOSTI IN NASTANEK KAZENSKIH ZAVODOV

Zapiranje posameznikov, kršiteljev kaznivih dejanj in drugih oblik deviantnega obnašanja, se je začelo pojavljati precej zgodaj, mnogo prej, kot se pojavi kazen odvzema prostosti. Vendar je bila njihova vloga v primerjavi s sodobnimi zapori predvsem v tem, da so služili kot prostor, kamor se je zapiralo ljudi, ki so čakali na usmrtitev ali kakšno drugo obliko kaznovanja. Cilj teh prostorov je bil preprečiti pobeg kršitelja. V tem času je imel zapor omejen in obrobni pomen, saj je zaprtje pomenilo samo to, da so nekoga zajeli, ne pa tudi kaznovali (Bogdanović, 1992: 9).

V srednjem veku naj bi se prvič pojavil zakonik, imenovan Constitutio Criminalis Carolina, ki naj bi poleg telesnih kazni in raznih drugih vrst kazni poznal tudi dosmrtni zapor. Vendar je bilo stanje v zaporih tistega časa tako hudo, da so sodniki menili, da je smrtna kazen milejša

oblika kot dosmrtni zapor, zato so le redko spremenili smrtno kazen v dosmrtno ječo (Hibbert, 1995: 145).

Kazen zapora se je pojavljala tudi med 16. in 17. stoletjem za lažja kazniva dejanja. V Angliji se je v začetku 18. stoletja kazen zapora uporabljala za kaznivo dejanje posilstva, na Danskem pa je bilo mogoče izreči dosmrtno kazen zapora za umor. Tako se v 16. In 17. stoletju zapiranje pojavlja kot predhodna oblika kazni zapora 18. stoletja (Atanacković, 1998: 73).

Ob koncu 18. stoletja je John Howard, eden najznamenitejših reformatorjev zapora in tudi upravnik ene izmed angleških jetnišnic, predlagal, da bi jetnike razvrščali glede na njihove prestopke, jetnike bi uporabljali za koristno delo, namestijo naj poštene in humane ječarje, vestne jetniške kaplane in zdravnike, poskrbe za bolnišnice in kapele, kopalnice, ventilatorje, primerno obleko in hrano. Ženske naj bi bile ločene od moških, mladi zločinci od starih, zakrknjenih hudodelcev. Jetniki naj bi imeli dnevni prostor ločen od spalnega, bolniški oddelek, svoje sobice...(Hibbert, 1965: 153).

V 19. stoletju je Jeremija Bentham razvil idejo panoptikona. Panoptikon naj bi bil krožno poslopje, s steklom pokrita železna kletka. Jetniki naj bi bili v celicah ob obodu, uslužbenci in guverner v sredini. Uslužbenci, ki naj bi jih skrivale rolete in drugi pripomočki, bi vzbujali v jetnikih občutek, da jih vedno nekdo nadzoruje, in bi s svojega ugodnega položaja lahko nadzirali ves krog celic (Hibbert, 1965: 164–165).

Na prelomu med 18. in 19. stoletjem se pojavi zaporna kaznovalnost kot nekaj novega v sistemu kaznovanja. Zapor je po Foucaultu najpomembnejši kos v zbirki kaznovalnih pripomočkov, ki zaznamuje pomemben trenutek v zgodovini kazenskega pravosodja. Pravi, da zaznamuje njegov prehod k človečnosti (Foucault, 1984: 227).

Kazen odvzema prostosti postane kot splošno represivno sredstvo šele po francoski revoluciji. Istočasno, leta 1790, je bil v državi Pennsylvaniji v Filadelfiji zgrajen že prvi kazenski zavod na ameriškem kontinentu. Posledično začno nastajati kazenski zavodi, kjer se izvršujejo kazni zapora; najprej na Nizozemskem, nato se širijo v ostale evropske dežele in iz Evrope tudi v Severno Ameriko (Brinc, 1982: 81).

Samoumevnost zapora temelji na zahtevani vlogi, ki naj bi jo imel kot aparat za spreminjanje posameznikov. Zapor naj bi bil najprej odvzem prostosti, ki naj bi mu šele kasneje dodali funkcijo korekcije. Zapor je postal sinonim za zapiranje, popravljanje, krotenje. Kazensko zapiranje je od začetka 19. stoletja obsegalo hkrati odvzem prostosti in spreminjanje posameznikov. Največji in glavni cilj kazni, ki jo nalaga zakon, je plačilo za zločin in doseči, da se krivec poboljša (Foucault, 1984: 229).

Razvoj zapora je privedel do nove oblike izvrševanja kazni odvzema prostosti, tj. do pensilvanskega sistema. Pensilvanski sistem je zagovarjal sistem celic, kar je pomenilo, da so bili zaporniki zaprti v posamezne celice, kjer so v popolni tišini, brez dela, prestajali kazen (Hibbert, 1965: 171–172).

Na prelomu iz 19. v 20. stoletje so se v Angliji pojavile prve jetnišnice za mlade prestopnike, t. i. poboljševalnice. Tukaj naj bi fante in dekleta, v starosti od šestnajst do enaindvajset let, za dobo treh let izurjeno osebje umsko, moralno in telesno vzgajalo.

Razvoj svobodnejših sistemov izvrševanja kazni odvzema prostosti so pospešile kritike, da zaprti kazenski zavodi preveč izločajo obsojence iz skupnosti in omogočajo režim, ki vzpodbuja upornost in subkulturo obsojencev. Razvoj svobodnejših sistemov se je pričel v ZDA. Tako so leta 1820 ustanovili zavod za obsojence, ki je imel značaj današnjega polodprtega zavoda (»halfway house«) (Brinc, 1982: 108).

Resnični razvoj odprtih kazenskih zavodov se je pričel v ZDA šele po letu 1940, med evropskimi državami je na tem področju veliko storila Velika Britanija. Zavzemali so se za usposabljanje obsojencev za življenje na prostosti in usposabljanje osebja za opravljanje teh nalog (Brinc, 1982: 108).

3.3. NAMEN KAZNI ZAPORA

Kriminaliteta je nevarna posamezniku in družbi, zato se vse družbe borijo proti njej. Odziv na kriminaliteto so kaznovalne sankcije, ki naj bi dosegle namene posebne in splošne prevencije, retribucije (povračila), zastraševanje storilca in drugih, varstva družbe (onesposobitev, nevtralizacija) in rehabilitacije obsojencev, v novejšem času si pravosodje prizadeva tudi za povračilo škode žrtvi kaznivega dejanja (restitucija). Trpljenje je še vedno bistvo zaporne

kazni poleg na zunaj vidnega odvzema prostosti ter prikrajšanja za materialne dobrine in usluge, za heteroseksualne stike, za avtonomijo in občutek varnosti. Namen kazni je težko uskladiti že pri odmeri kazni, še težje je pri njenem izvrševanju (Brinc, 2000: 233).

Z onesposobitvijo (izolacijo, nevtralizacijo) obsojenca se doseže začasno varstvo družbe pred kriminaliteto, s čimer se storilcu prepreči možnost izvrševanja novih kaznivih dejanj. Ko so nevarni prestopniki zaprti za dobro zastraženimi vrati zavodov, se ljudje počutijo varne. Onesposobitveno vlogo zapori sorazmerno dobro opravljajo, saj le redki obsojenci z begi zmotijo to idilično predstavo o varstvu družbe pred kriminaliteto. Javnost iz strahu pred obsojenci zahteva predvsem varen zapor, ne glede na stroške, saj je to edini vidni namen zapora. Pri onesposobitveni vlogi zapora se domneva, da je število z zaporno kaznijo preprečenih kaznivih dejanj enako individualni stopnji prestopništva zaprte osebe. V resnici pa onesposobitev lahko zmanjša kriminaliteto samo, če zaprtih ne nadomestijo drugi in če se ne poveča individualna stopnja prestopništva doslej neprestopniških prebivalcev. V praksi se nikoli ne uresniči teoretično pričakovanje, da daljše kazni in več izločenih v zapore zmanjša kriminaliteto, saj stopnja kriminalitete ne zavisi od števila zaprtih oseb. Poleg tega je zaupanje v onesposobitveno vlogo zapora nevarno, saj bi še več zaprtih oseb preprečilo še več kriminalitete (Ibid., 233–234).

Zastraševanje: kazen naj bi odvrčala ljudi od kriminalitete, zato je kazen, ki ne vsebuje zastraševanja, nekoristna. Kazen mora pokazati, da se kriminaliteta ne izplača. Zastraševanje lahko učinkuje le pri naklepnih kaznivih dejanjih, kajti v tem primeru bi moral človek pred dejanjem razmišljati o posledicah. Vendar so številna kazniva dejanja posledica omejenih možnosti racionalnega izbora. Učinek zastraševanja je odvisen od neizbežnosti kazni, od hitrosti in strogosti kaznovanja. Po današnjih spoznanjih bolj kot strogost kazni zastrašuje zanesljivost kaznovanja. Upoštevati je treba, da zastraševanje lahko prepreči le priložnostno (motivacijsko) kriminaliteto, ne pa najtežjih impulzivnih kaznivih dejanj. Strah pred kaznijo zapora ne more zastrašiti tistih, ki jim ni mogoče izreči te kazni (mladoletniki, storilci lažjih kaznivih dejanj, duševno bolni) in tistih, ki jim je odkritje in kaznovanje poklicno tveganje v kriminalni karieri (Ibid., 234).

Rehabilitacija s prisilno (pre)vzgojo obsojencev: rehabilitacijski model zapora temelji na domnevi, da je kriminaliteta povzročena z dejavniki, ki jih je mogoče spoznati in odpraviti s tretmanom. Na razpolago so sredstva, metode in postopki za spreminjanje obsojenčeve osebnosti. Namen rehabilitacije je lahko samo sprememba tistih lastnosti obsojenca, ki so povezane s kaznivim dejanjem in le ob pogoju, da je velika verjetnost, da bo po prestani kazni

ponavljal enaka kazniva dejanja. Uspešnost rehabilitacije se pogosto meri s stopnjo povratništva obsojencev. Vendar povratništvo ne more biti edini kriterij učinka rehabilitacije, saj preprečevanje povratništva ni edini namen zaporne kazni. Rehabilitaciji se je velikokrat očitalo neučinkovitost pri preprečevanju kriminalitete in zmanjšanju povratništva. Vendar je prav rehabilitacija pospešila demokratizacijo zapora in olajšala življenje obsojencev, pospešila razvoj znanosti in nenazadnje v 50-letni zgodovini zaposlila mnogo strokovnjakov. Po letu 1990 je znova oživela rehabilitacijska ideologija. Pričelo se je intenzivno iskanje novih tehnik in metod dela z obsojenci in metod za vrednotenje učinka rehabilitacije (Ibid., 234–235).

Retribucija (povračilo, trpljenje, maščevanje) je najstarejši namen kaznovanja. Retribucija odraža vrednost kršene vrednote, saj mora biti kazen sorazmerna teži kaznivega dejanja in je učinkovita, »če zlo, ki ga povzroča, preseže ugodnosti, ki jih je storilec pridobil s kaznivim dejanjem« (Foucault, 1984: 94). Povračilni namen kazni se doseže z dolgo zaporno kaznijo ne glede na učinek zastraševanja, onesposobitve in rehabilitacije. Učinka retribucije ni potrebno meriti, saj je dosežen z izrekom kazni (Brinc, 2000: 233).

3.4. KAZEN ZAPORA

Zapori so zaprti kazensko poboljševalni zavodi, v katerih se prestaja pripor, kazen zapora do enega leta in kazen zapora, izrečeno v postopku o prekršku. Izjemoma lahko prestajajo v zaporih kazen tudi obsojenci z daljšo kaznijo zapora, če so dani pogoji za izvajanje ustreznega prevzgojenga tretmana. V zaporih so lahko polodprti in odprti oddelki (ZIKS, 19. člen, 2000).

Od kazni zapora se pričakuje, da bo prispevala k zmanjševanju in preprečevanju kriminalitete. Kazen zapora je v središču pozornosti kazenskega prava, kriminologije in penologije, saj je zagrožena za največ kaznivih dejanj, je najpogosteje uporabljena sankcija in najbolj prizadene obsojenca in njegovo družino (Brinc, 1985: 27).

V Sloveniji zapor ne sme biti krajši od 15 dni in ne daljši od 20 let. Za najhujša naklepna kazniva dejanja se sme alternativno predpisati kazen 30 let zapora (Kazenski zakonik RS, 37. člen), izrečena kazen je odvisna od družbe, prav tako namen kazni zapora.

Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije

Danes se uporabljajo različni principi izvrševanja kazni zapora. Predvsem je potrebno spoštovati osebnost posameznika in imeti do njega human odnos. Poskrbeti je treba za obsojenčevo telesno in duševno zdravje.

Da se doseže namen izvršitve kazni zapora, se uporabljajo primarni vzgojni in prevzgojni ukrepi (ZIKS, 9. člen). Tretman se prilagodi obsojenčevim psihofizičnim sposobnostim. Obsojencu naj se omogoči, da dokonča šolo ali pa se izuči za poklic.

Zapor pusti določene posledice na človeku. Te posledice so:

- hospitalizem, ki se kaže v odtujenosti, motena je sposobnost komuniciranja in navezovanja stikov, zavrtost; zlasti je prisoten pri obsojencih, ki prestajajo daljše zaporne kazni;
- dvoličnost v značaju; obsojenec je podredljiv do avtoritet, do šibkejših pa brezobziren in nasilen;
- prilagodljivost instituciji; nesamostojni, odvisni obsojenci se ne znajdejo v normalnem okolju, medtem ko zavodski prostor obvladajo;
- sprejemanje subkulture in vraščanje vanjo; zaradi prizonizacije pride do motenj v komunikaciji z osebjem v instituciji, motnje se večajo s stopnjo vraščenosti v subkulturno okolje; negativna samopodoba, k njej prispeva ta kontrola in nadzor, ki vodita k popolni odvisnosti (Skalar, 1984: 36).

4. RESOCIALIZACIJA IN TRETMAN

V kazenskem zakoniku ni nikjer natančno določeno, kaj je namen izvrševanja kazni, vendar pa je iz nalog, ki so opredeljene v zakonu za izvrševanje kazenskih sankcij, razvidno, kaj je namen prestajanja kazni. To sta specialna prevencija in resocializacija storilcev, torej njihova prevzgoja in ponovno vključevanje storilcev kaznivih dejanj v družbo.

S specialno preventivno funkcijo kazni se najpogosteje povezujejo izrazi, kot so prevzgoja, korekcija, rehabilitacija, resocializacija¹, tretman itd. Vsi navedeni termini se uporabljajo za oznako istega pojma, čeprav semantično gledano niso sinonimi. Vsem je skupna težnja po spremembi obsojenčevega vedenja, ki se utemeljuje z namenom izvršitve kazni zapora. Namen izvršitev kazni zapora pa je, da se obsojenca usposobi za življenje v skladu z zakoni in družbenimi normami.

Najpogosteje uporabljen termin je prevzgoja oz. prevzgajanje. Cilj prevzgoje je, da se popravijo posledice slabega in zanemarjenega vzgajanja.

Poboljšanje oz. korekcija označuje vedenje obsojenca, ki zaradi strahu pred posledicami ne dela prestopkov.

Terapija in rehabilitacija sta termina, prevzeta iz medicinske znanosti. Terapija pomeni posamezne etape v procesu prevzgoje določenih kategorij obsojencev (delovna terapija za narkomane), vendar pojmovno ne more zajeti celote delovanja v resocializaciji obsojencev. Rehabilitacija še ožje opredeljuje vrsto dela z obsojenci, saj določa postopke, ki so sestavni del terapije.

Resocializacija pomeni proces socialnega učenja, v katerem posameznik pridobiva socialno relevantne oblike vedenja in se formira kot osebnost s svojimi specifičnimi značilnostmi.

---

¹ Pomen besede resocializacija, katere koren izhaja iz besede socializacija in ji dodamo predpono re-, lahko razložimo kot proces ponovnega usklajevanja z družbo, socializacijo odraslih. Po svoji ideji je resocializacija »naravnanje« posameznika v tak položaj, da bo normativni red nekršil, nato sprejel in ponotranjil. Ta proces zahteva spremembo temeljnih psihičnih struktur, kod obnašanja, pridobljenih v glavnem v procesu primarne socializacije. Običajen izraz za resocializacijo v anglosaksonskem svetu je *rehabilitacija*. Rehabilitacija pomeni »vrniti nazaj pristojnost«. V primeru zapornikov pomeni vrnitev v prejšnje stanje, stanje pred zločinom. Zapornik ponovno pridobi prejšnje dostojanstvo in zmožnosti (Zebec-Koren, 1992: 227).

Resocializacija je torej proces postopnega reintegriranja prestopnika iz kriminalne podskupine v družbeno skupnost kot skupino.

Tretman lahko okvirno opredelimo kot odnos družbe do prestopnikov. Je politika izvrševanja kazni in ravnanja z obsojenci (Gartner, 1992: 59–61).

4.1. TRETMAN

Od zavodov za prestajanje kazni zapora se pričakuje, da bodo obsojence prevzgjali, vendar so možnosti tretmana vedno omejene.

Poglavitni elementi tretmana so individualizacija kazni, spreminjanje osebnosti, varstvo družbe in kopičenje spoznanj o prestopniku. Osnovni namen tretmana je eden in edini; in sicer znižati število kaznivih dejanj (Zebec-Koren, 1992: 227).

Skozi zaporsko problematiko so nastajali tudi različni tretmani kot metode obravnavanja prestopnikov. Številni tretmani so zastavljali neuresničljive in nesprejemljive cilje in terapije, ki so grobo posegale v človekovo telesno in duševno integriteto. Pojavljale so se skrajne oblike medicinskih in psihiatričnih modelov obravnavanja delikventov. Po 2. svetovni vojni je v ZDA in v Zahodni Evropi nastalo močno gibanje, ki je poudarjalo, da zastopniki tretmanske ideologije ne vidijo nobenih meja in da tretmanski zavodi in osebje ne morejo rešiti vseh problemov, povezanih s kriminaliteto. Čas po 2. svetovni vojni je bil čas boja proti agresiji. Humanizacija in demokratizacija sta se vrasli v vsa področja družbenega življenja in v državne institucije. Tretmanska naravnost je pomenila alternativo univerzalnemu sredstvu – kazni. »Tako skuša sodobna penologija dosepati namene kazenskega prava in kriminalne politike na sodoben in human način, ki je domnevno učinkovitejši kot kazen« (Skalar, 1975: 275).

Navkljub tretmanskim zablodam, utopičnim pričakovanjem učinkov tretmana je tretmanska usmerjenost utirala pot materialnim, sistemskim, humanim in demokratičnim spremembam v totalno organiziranih kazenskih ustanovah. Najdemokratičnejše severnoevropske in nekatere zahodnoevropske države so prešle k bolj umirjenemu in bogatejšemu tretmanu (Slakar, 1975: 275–282).

Bistvena značilnost tretmana je zavestna težnja po spreminjanju prestopnikovega vedenja in njegove osebnosti, pri čemer so omenjene vedenjske ali druge osebnostne spremembe v

funkciji uresničitve specialno preventivnega namena izvršitve kazni. Torej gre za takšne spremembe v prestopnikovem ravnanju in osebnosti, ki naj bi bile v njegovo in družbeno korist, saj naj bi se obsojenec z njihovo pomočjo usposobil za ponovno vključitev v družbo po prestani kazni. Tretman je sistem postopkov in ukrepov, ki so naravnani na spremembo deviantnega vedenja in osebnosti, in imajo za končni cilj resocializacijo obsojenca (EZP, 1987).

4.1.1. CILJI IN NAMEN TRETMANA

Za doseg ciljev tretmana je potrebna duhovna podpora, razvijanje priložnosti za koristno delo, strokovno vodenje in usposabljanje, priložnost za izobraževanje, telesno vzgojo, razvoj družbenih sposobnosti, nudenje nasvetov ter priložnost za skupne in rekreativne aktivnosti obsojencev. Tretman mora vsebovati postopke, s katerimi se zagotavlja določanje in spremljanje individualnih programov tretmana in usposabljanje obsojencev, vendar po predhodno opravljeni konzultaciji med osebjem in obsojenci, ki so v te programe vključeni. Vzpostaviti in gojiti je potrebno takšne sisteme komunikacije in načine upravljanja, ki bodo vzpodbudili primarne pozitivne odnose med osebjem in obsojenci. Resocializacija in celoten zaporniški tretman morata biti v funkciji odkrivanja in krepitev pozitivnih človeških potencialov, v funkciji samouresničitve, samoaktualizacije in osebne rasti obsojencev. Obsojencem morata pomagati pri reintegraciji v človeško skupnost, ne da bi morali za to žrtvovati svojo individualnost, človeško dostojanstvo in samospoštovanje. Zato se mora tretman v prvi vrsti ukvarjati z vprašanjem, kako obvarovati obsojenčevo osebnost pred kvarnimi vplivi zaporske institucionalizacije (Gartner, 1992: 105).

4.1.2. VSEBINE IN OBLIKE TRETMANA

Zaporski tretman sestavljajo naslednji elementi: individualni tretman, skupinski tretman, delo obsojencev, izobraževanje, kulturno-umetniške dejavnosti in rekreacija in priprave na odpust iz zavoda za prestajanje kazni zapora (Atanacković, 1988: 191–192)

Individualni tretman je ena izmed najpomembnejših oblik tretmana. Sestavljen je iz spoznavanja osebnosti obsojenca, njegovega spremljanja v penitenciarni instituciji, svetovanja v morebitnih konfliktnih situacijah, na katere naleti obsojenec v času prestajanja kazni zapora,

usmerjanja v splošno in strokovno izobraževanje, nujenja pomoči pri razvijanju interesa za določene aktivnosti, pomoči pri razreševanju osebnih in družinskih problemov. Oseba, ki vodi individualni program je terapevt oz. pedagog in ima aktivno vlogo celotno obdobje prestajanja kazni. V individualnem tretmanu je pomemben prvi kontakt med terapevtom in obsojencem. Od prvega stika je odvisno, ali se bo vzpostavilo zaupanje med terapevtom in obsojencem ali ne. Najpomembnejša načela, ki se jih mora držati terapevt pri opravljanju individualnega tretmana so: načelo poznavanja osebnosti obsojenca, načelo zaupanja v človeka, načelo avtoritete, načelo postavljanja zahtev z istočasnim spoštovanjem človeka, proces resocializacije mora biti sistematičen ter postopen in potrebno je zagotoviti celovitost vzgojnih postopkov (Atanacković, 1988: 104).

Individualni program izvajajo terapevti, to so poleg vzgojitelja oz. pedagoga tudi psiholog in socialni delavec, v manjšem obsegu pa tudi drugo osebje, npr. splošni zdravnik, psihiater, medicinska sestra, delovni inštruktorji. V individualnem programu pa ima glavno vlogo prav gotovo obsojenec. Brez aktivnega sodelovanja obsojenca v tretmanu, ni mogoče doseči osrednjega cilja, resocializacije.

Skupinski tretman se odvija v okviru manjših skupin obsojencev (8–12), kjer se odvijajo spontane diskusije, ki jih vodi oz. usmerja terapevt. Potekajo razgovori o najrazličnejših temah, ki zanimajo obsojence. Gre za spontane, nekonvencionalne razgovore. Cilj skupinskega tretmana je, da udeleženci razgovora med diskusijo izražajo in primerjajo svoja mišljenja in poglede ter na podlagi izkušenj drugih le-te spreminjajo. Skupinski tretman tako veča tolerantnost nasproti drugačnemu razumevanju in pogledu na svet. Pripomore tudi k močnejši vezanosti obsojenca na družbo in vzpodbuditi želje, da postane njen koristen člen. Atmosfera skupinskega dela omogoča nastanek občutka, da ga drugi potrebujejo, kakor tudi potrebo po pomoči drugega (Atanacković, 1988: 214–216).

Učinki takšnega razgovora so lahko celo večji od individualnega tretmana. Nekateri obsojenci se lahko popolnoma sprostijo le v prisotnosti drugih obsojencev, saj so mnenja, da jih le-ti bolje razumejo in z njimi lažje sočustvujejo glede njihovih problemov. Številni strokovnjaki dajejo zato skupinski tretman na prvo mesto med metodami resocializacije, saj poskuša doseči spremembo osebnosti preko čustev in ne le s pomočjo razuma. Na uspeh skupinskega tretmana vplivajo prostovoljnost sodelovanja, zaupanje, kontinuiteta sestankov, zaprtost in homogenost skupine in nenazadnje je zelo pomembna tudi vloga, kvalifikacija penitenciarne delavca (Atanacković, 1988: 107).

Delo obsojencev je že nekoč veljalo za pomemben element, v sodobni tretmanskih programih pa postaja celo najpomembnejši del v tretmanu obsojencev. Pomembno je iz dveh razlogov: resocializacije obsojencev in hkratnega omogočanja, da se izkoristi delovna sila v zaporu. Tu ne gre za kakršnokoli ali nesmiselno delo, ampak za koristno in čimbolj učinkovito, ekonomično delo. Biti mora družbeno koristno in ekonomsko upravičeno, vendar mora hkrati dati svoj kreativni prispevek tretmanu in usposabljanju obsojencev (Atanacković, 1988: 96).

Cilji izobraževanja obsojencev so uspešna resocializacija, izboljšanje morale in vedenja obsojencev in njihovega samospoštovanja. Z izobraževanjem pridobijo obsojenci znanje, ki jim omogoča razumevanje življenjske situacije v kateri se nahajajo, dejavnikov, ki so vplivali na delikventno obnašanje, kar predstavlja velik pomen za prihodnje družbeno sprejemljivo obnašanje. Splošno in strokovno izobraževanje imata pomembno vlogo, vendar v ospredje vedno bolj prihajajo izobraževanja, ki se ukvarjajo z obogatitvijo osebnega izkustva, krepitevijo osebnosti in družbene koristnosti ter povečanjem možnosti za resocializacijo. Izobraževanje je pomemben element tretmana. Problem predstavlja motivacija obsojencev za izobraževanje, saj gre večinoma za obsojence z manjšo sposobnostjo za učenje. Tako je odsotnost motivacije značilna ravno za tiste osebe, ki bi jih bilo potrebno resocializirati (Atanacković, 1988: 97–98).

Kulturno-umetniške dejavnosti in rekreacija obsojencev so namenjeni za koristno preživljanje prostega časa obsojencev, kajti ravno nepravilno koriščenje prostega časa je razlog za prestopništvo. Kulturno-umetniške in športne aktivnosti, branje dobre knjige, ročne spretnosti ipd. morajo postati sestavni del tretmana in resocializacije obsojencev, saj te aktivnosti bistveno prispevajo k ohranjanju in krepitevi telesnega in duševnega zdravja obsojencev.

Vsekakor pa je potrebno dovoliti obsojencu nekaj neizkoriščenega prostega časa, ki ga lahko porabi za razmišljanje o sebi, svojih dejanjih in družini.

Priprave na odpust iz avoda za prestajanje kazni zapora so del tretmana že ob nastopu kazni zapora. Vsem obsojencem je potrebno nuditi pomoč za uspešno vrnitev v družinsko življenje, družbo, zaposlitev. Postpenalni tretman, kot lahko imenujemo tudi priprave na odpust, zajema dve vsebinski področji delovanja: dodatne vzgojne izkušnje znotraj zavoda za prestajanje kazni zapora in izvajanje posebnih praktičnih programov, ki so pomembni za

proces resocializacije po odpustu na prostost. Sodobni koncept postpenalnega tretmana za svoje uresničevanje nujno zahteva povezovanje in sodelovanje osebja in uprave zavodov za prestajanje kazni zapora z odgovornimi družbenimi službami, pristojnimi centri za socialno delo in prostovoljnimi sodelavci, a tudi z obsojenci po njihovem odpustu na prostost (Atanacković, 1988: 99).

Raziskave kažejo, da je najboljši napovedovalec bodočega vedenja obsojenca samospoštovanje, ki ga ima obsojenec po odpustu iz zavoda. Čim višje je bilo samospoštovanje obsojenca ob odpustu, manj je bilo povratništva. Na samospoštovanje lahko v odločilni meri vpliva kazenski zavod s svojo organizacijo in z odnosi med delavci in obsojenci.

4.1.3. KRITIKE TRETMANA

Do krize tretmanske usmeritve v razvitih državah, ki je dosegla vrhunec v začetku 70 let, je pripeljalo več vzrokov, med katerimi sta najpomembnejša dva. Kljub številnim prevzgojnim, rehabilitacijskim, poboljševalnim in drugim programom, ki so jih številni sistemi sprejeli in uresničevali med leti 1950 in 1970, je kriminaliteta v vseh razvitih kapitalističnih državah skokovito naraščala in zlasti v velemestih dobila takšne razsežnosti, da je ni bilo več mogoče obvladovati.

Raziskave tretmanske naravnosti so pokazale, da so njihovi pozitivni rezultati zelo pičli in da jih ni mogoče uspešno realizirati (Šelih, 1990: 359).

F. A. Allen navaja tri glavne smeri oz. področja kritike tretmansko-rehabilitativnega modela prestajanja kazni:

1. Rehabilitacija zapornikov je pogosto grožnja za temeljne politične in človekove pravice oseb na prestajanju kazni.
2. V principu rehabilitacija teži k temu, da bi spremenila osebnost in lahko bolj služi partikularnim družbenim ciljem kot pa spreminjanju zapornika, da bi se funkcionalno in dostojanstveno vključil v družbo.
3. Neobstoj rehabilitativnih tehnik: ne vemo, kako spreminjati prestopnika in mnenje, da ima država takšne rehabilitativne kapacitete je lažno, zgrešeno (Zebec-Koren, 1992: 230).

Glavna ugotovitev je, da v rehabilitativnih režimih dostikrat prihaja do večjega primanjkljaja svobode in avtonomije kot pa v običajnih, kaznovalno naravnanih zaporniških režimih.

Antilla trdi, da je le za majhen del prestopnikov psihiatrični tretman najugodnejša alternativa. Povprečen prestopnik še zdaleč ni bolna oseba, potrebna psihiatrične nege (Zebec-Koren, 1992: 230).

Skalar v svojem delu Tretman navaja različne kritike tretmana.

Zanima ga, ali kazensko pravo in kriminalna politika skrbita za tretman in resocializacijo ali skrbita za varovanje družbe in njenih vrednot? Tukaj gre predvsem za skrb, da se kazensko pravo s tretmansko orientacijo oddaljuje od vloge, ki naj bi jo imelo in ki je povezana z represijo in kaznovalno naravnostjo. Naslednja skrb je, da tretmanska naravnost preveč poudarja specialno prevencijo in da je generalna prevencija potisnjena v ozadje.

Meni, da tretman ne daje bistveno boljših uspehov v primerjavi s klasičnimi kaznovalnimi prijemi. Raziskave kažejo, da so uspehi tretmana na splošno za 5% boljši kot uspehi v kazenskih zavodih s klasičnim kaznovalnim prijemom. Skalar pravi, da tretmanska ideologija ogroža osebno svobodo tistih, ki so obravnavani. Tretman je vdiranje v posameznikov zasebni svet (Skalar, 1991: 16–26).

Ko govorimo o kritiki tretmanske usmeritve, se je potrebno zavedati dejstva, da je kritika naperjena predvsem proti resocializacijskem mitu, ekstremnim ambicijam zagovornikov resocializacijske ideje ter izrazito kliničnemu resocializacijskemu modelu. Le redko je kritika usmerjena proti tretmanski ideologiji na splošno.

4.2. POVRATNIŠTVO

Toliko časa, kolikor je star kriminal, je v tem pojavu prisoten tudi problem povratništva in povratnikov. Temu problemu, ki je družbi še posebej nevaren, kazensko pravo posveča posebno pozornost. Med pravniki se pojavlja dilema, ali upoštevati povratek kot oteževalno okoliščino pri izrekanju nove sodbe in ali je izrekanje dolgih kazni povratnikom najučinkovitejši način boja zoper povratništvo.

Kazensko pravo definira pojem povratka kot pojav, ko sodišče sodi storilcu, ki je že bil obsojen zaradi kaznivega dejanja. Storilec kaznivega dejanja je pred sedanjim kazenskim

postopkom že storil kakšno kaznivo dejanje in je bil zaradi njega obsojen (Bavcon, Šelih, 1987: 292).

Kriminološke raziskave ugotavljajo, da sestavljajo povratniki posebno skupino ljudi, ki imajo svoje vrednote, svoje osebnostne značilnosti in svoj način vedenja ter reagiranja. Navadno gre za toge in neprilagodljive osebnosti, ki niso sposobne zadovoljevati svojih potreb na družbeno sprejemljiv način in so v nenehnem konfliktu z družbo in z njenimi normami. Tu ne gre le za izvrševanje kaznivih dejanj, temveč pogosto tudi druge oblike deviantnih ravnanj (prekrški). Pogosto so to ljudje, ki krožijo od ene institucije družbenega nadzora k drugi. Običajni kazenski ukrepi so za to vrsto ljudi manj uspešni ali pa sploh brezuspešni in praviloma se povratniki niso sposobni prilagoditi okoliščinam, možnostim in zahtevam življenja na prostosti, tako, da ne bi ponavljali kaznivih dejanj (Bavcon, Šelih, 1987: 292).

Kazenskopravna reakcija zoper povratnike je pomenila, da je kazensko pravo zoper povratnike predvidevalo in uporabljalo višjo stopnjo prisilnih ukrepov. Povratništvo predstavlja oteževalno okoliščino, ki vpliva na poostritev kazni (Meško, 1997: 104).

Povratniki so skupina obsojencev, pri katerih rehabilitacijska funkcija zapora najbolj odpoveduje; zelo negotova je njihova postpenalna prognoza, zlasti, če jo napovedujemo na osnovi njihovega vedenja v zavodu. Zlasti večkratni povratniki so zvečine asocialni in antisocialno strukturirane osebnosti, ki se v demokratičnem in permisivnem okolju težko znajdejo oziroma se neustrezno prilagajajo (Kramer, 1992: 84).

Za kriminaliteto povratništva so značilne naslednje posebnosti:

- Povratništvo v kriminaliteti sestavlja tisti del kriminalitete, ki predstavlja povečano družbeno nevarnost in je nalezljiva za okolico, predvsem za mladoletnike; družbena nevarnost se izraža v posebnih individualnih karakteristikah povratnikov, ki se kažejo v njihovem »nevarnem stanju«.
- Povratništvo je skupna karakteristika kriminalitete in nekaterih pojavov socialne patologije, kot so: potepuštvu, brezdelništvu, prostitucija, alkoholizem itd. S temi pojavi socialne patologije se prične ali konča kriminalna kariera povratnikov.
- Povratništvo je trdoživ družbeni pojav, ki je zelo odporen proti vsem dosedanjim poskusom preprečevanja in zmanjševanja njegovih negativnih posledic in se zelo elastično prilagaja družbenim spremembam. Povratništvo raste hitreje od kriminalitete in ohranja enak obseg tudi v obdobjih, ko se zmanjša obseg globalne kriminalitete.

- Povratništvo se obnavlja iz sebe kot večkratno povratništvo, v veliki meri pa nastaja tudi iz množice primarnih delikventov. Kriminalna infekcija je posebej prisotna v zaporih ali v marginalnih družbenih skupinah izven zapora.
- Povratništvo izkazuje tendenco širjenja v tistih družbenih sredstvih, ki so izpostavljena neugodnim družbenim okoliščinam.
- Povratništvo, kakor tudi kriminaliteta kot globalni pojav, je heterogen pojav s številnimi pojavnimi oblikami, vendar pa se največkrat pojavlja kot premoženjska kriminaliteta (Kramer po Kobe, 1992: 86–86).

4.2.1. OBLIKE POVRATNIŠTVA

Kazenskopravna teorija deli povratništvo na več vrst glede na različna merila.

Splošno povratništvo je najbolj splošna in najširša kategorija povratka. O njem govorimo, kadar je storilec ponovil ali ponavljal kazniva dejanja, ki so različna, navadno so različni tudi nagibi in motivi storilca (Meško, 1997: 105).

Posebno ali specialno povratništvo pomeni ponovitev istovrstnega kaznivega dejanja, potem ko je bil storilec že obsojen zaradi takšnega kaznivega dejanja. Pri tej vrsti povratništva gre za storilca, ki kljub obsodbi (obsodbam) ponavlja kazniva dejanja iste vrste. Praviloma so motivi ali nagibi storilca pri izvrševanju teh kaznivih dejanj enaki (Ibid. 105).

Enkratno ali večkratno povratništvo: pri enkratnem povratništvu je storilec, ki je bil že obsojen za kaznivo dejanje, vendar samo enkrat. Takšno povratništvo je najmanj verjetno. Lahko pa pomeni začetek prestopniške kariere storilca. Enkratni povratnik je lahko splošen in poseben.

Večkratno povratništvo pomeni, da je bil storilec že večkrat obsojen za kaznivo dejanje. Kazniva dejanja so lahko različna ali istovrstna. Večkratni povratniki sodijo v najtežjo skupino storilcev kaznivih dejanj, katerih resocializacijo ali vsaj delno resocializacijo je zelo težko doseči (Meško 1997: 105–106).

4.2.2. KLASIFIKACIJA POVRATNIŠTVA

Povratnike lahko razdelimo v štiri skupine:

- profesionalni kriminalci: to so povratniki z velikim številom izvršenih kaznivih dejanj in so bili večkrat obsojeni. Kriminalno delovanje je njihov poklic. Glede na vrste

kriminalnih aktivnosti je mogoče govoriti o vlomilcih, žeparjih, goljujih, ponarejevalcih, osebah, ki igrajo igre na srečo za velik denar ter prekupčevalcih.

- polprofesionalni kriminalci: tudi ti sodijo med večkratne povratnike, ki so bili obsojeni na krajše zaporne kazni zapora. Niso posebej specializirani. Sem spadajo majhni tatovi, preprodajalci, prodajalci ukradenih stvari, uradniški kriminal.
- situacijski povratniki: te osebe so bile redkeje obravnavane za različna kazniva dejanja. Njihova kriminalna aktivnost je posledica materialnih in osebnostnih kriz ali pa gre za motene osebnosti. To so predvsem alkoholiki, nevrotiki, psihopatske osebnosti.
- ostali povratniki: sem spadajo vse druge oblike, ki niso lastne predhodnim skupinam povratnikov. Sem spadajo tudi politični povratniki (Ibid.,106–107).

Raziskave so pokazale, da gre za pomembne korelacije med povratništvom in motnjami šolanja, socialno pataloškimi pojavi v družinah (porušeni medsebojni odnosi peljejo v motnje vedenja, te pa v kriminalno povratništvo), osebnostnimi lastnostmi (psihične in nevrotske motnje, prekomerno uživanje alkohola ipd.).

Na povratništvo vplivajo tudi psihološki dejavniki (emocionalna nestabilnost, izključenost iz družbe, nizko samovrednotenje); nezadovoljene emocionalne potrebe; socialni in ekonomski dejavniki; vzgojni dejavniki, poklicni in zaposlitveni dejavniki; kriminalna socializacija v zaporu (Ibid., 107–108).

Na povratništvo vplivajo naslednji dejavniki:

- psihološki dejavniki: nesposobnost za uspeh v družbi, nizka samopredstava, emocionalna nestabilnost, izključenost iz družbe, zavračanje tretmana,
- nezadovoljene emocionalne potrebe: običajno se pri povratnikih preveč poudarjajo materialne potrebe, premalo pa čustveno nezadovoljene potrebe, frustracije, regresivno vedenje,
- neurejeni medosebni odnosi: odpuščen obsojenec nima občutka socialne pripadnosti, varnosti, človeške solidarnosti, pripadnost doživlja v kriminalni subkulturi, povratnik je zavržen od družine in okolja,
- socialni in ekonomski dejavniki: neugoden položaj pred prihodom v zapor, nima pričakovanj, da bo po odpustu drugače, nima izkušenj z uspehom v življenju,

Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije

- vzgojni dejavniki: zapor ne spreminja prestopnikov, temveč povzroča prihodnje kriminalno vedenje, bolj je zaprt zavod, več bo povratnikov, zapor ojača kriminalnost,
- poklicni in zaposlitveni dejavniki,
- kriminalna socializacija v zaporu: obsojenca podpirajo samo deviantne skupine, ne more si pridobiti podpore spoštuječe skupine, nima stika z moralnimi in pravnimi konformisti (Brinc, 1993: 135).

V slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora je v letu 2003 nastopilo kazen zapora 986 obsojencev, od tega 425 povratnikov, kar je pomenilo 43 odstotkov vseh na novo zaprtih. Leto prej, 2002, je bilo stanje zelo podobno, saj je kazen zapora nastopilo 988 obsojencev, od tega 454 povratnikov, kar je predstavljalo 46 odstotkov vseh sprejetih (Letno poročilo Uprave 2003, 2004: 16). Iz podatkov je razvidno, da je skoraj polovica zaprtih oseb v zavodih za prestajanje kazni zapora povratnikov.

Na koncu lahko sklenem, da je povratništvo v visoki povezavi s številom prejšnjih zapornih kazni. Več kot je imel odpuščeni obsojenec prej zapornih kazni, bolj zanesljivo bo povratnik v prihodnje. Prejšnje povratništvo predstavlja povečano tveganje za novo povratništvo. Povratništvo pa ni povezano z dolžino prestane kazni. Dolžina prestane kazni ne napoveduje tveganja povratništva. Iz dolžine prestane kazni tudi ni mogoče napovedati, ali bo obsojenec prej ali kasneje povratnik. Glede na značilnost in vrsto kaznivih dejanj lahko ugotovimo, da je kriminal kot posel, ki se seli tja, kjer je večji zaslužek. Prav zaradi vseh teh lastnosti, ki jih pripisujejo povratništvu in velikemu številu povratnikov v slovenskih zaporih, ugotavljam, da je povratništvo pomemben indikator, ki vpliva na občutek varnosti v družbi kot celoti.

5. VLOGA ZAPORA V SISTEMU NACIONALNE VARNOSTI

Varnost v družbi se označuje kot družbena in politična vrednota, ki označuje okvir socialne in politične skupnosti, hkrati pa omogoča obstoj družbene reprodukcije, notranji red in mir, razvoj notranje ureditve ter zagotovitev običajnih procesov diferenciacije in integracije znotraj družbe in države. V vsakem družbenem in državnem okolju se ob teh procesih hkratio odvijajo tudi procesi graditve materialnih in duhovnih vrednot in dobrin ter procesi destrukcije in deviantnosti. Za vzpostavitev ravnovesja teh dveh procesov mora država vzpostaviti stanje, v katerem bo preko svojih organov vsem državljanom zagotovila minimalni standard osebne varnosti in varnostne razmere za njihovo delo. Zavestno prizadevanje za vzpostavitev stanja varnosti je civilizacijska in kulturna kategorija, ki zajema vse vidike varnosti, tj. gospodarsko, socialno, kulturno, politično, pravno, ekološko, obrambno itd., se pravi tiste pojavne oblike družbenega življenja, ki se štejejo za družbene vrednote (Anžič, 1997: 35–36).

Kriminaliteta in nasilje v sodobni družbi vedno bolj zaposlujeta celotno družbo. Politika zahteva zvišanje oziroma postrožitev vseh sredstev zoper kriminaliteto (Tratar, 2001: 202).

5.1. NACIONALNOVARNOSTNA POLITIKA REPUBLIKE SLOVENIJE

Nacionalnovarnostna politika Republike Slovenije je uravnotežena celota dejavnosti, programov in načrtov države za doseganje ciljev nacionalne varnosti. Sestavljajo jo zlasti zunanja politika, obrambna politika, politika zagotavljanja notranje varnosti, gospodarska politika, politika varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami ter politika varovanja in ohranjanja okolja in prostora, ob upoštevanju demografskih, socialno-zdravstvenih, znanstvenih, informativnih, tehnoloških in drugih vidikov (Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije).

Nacionalnovarnostna politika Republike Slovenije temelji na spoštovanju človekovih pravic in svoboščin ter temeljnih načelih demokracije in mednarodnega prava. Cilj nacionalnovarnostne politike mora biti tudi varovanje in ohranjanje nacionalne identitete (Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije).

Republika Slovenija zagotavlja notranjo varnost z zaščito ustavne ureditve, demokratičnega političnega sistema, človekovih pravic ter temeljnih svoboščin in drugih ustavnopravno

varovanih vrednot ter z vzdrževanjem notranjepolitične stabilnosti. Za uspešno zagotavljanje notranje varnosti je zelo pomembno uravnoteženo delovanje zakonodajne, izvršilne in sodne veje oblasti, učinkovita gospodarska politika in ustrezna politika na socialnem, zdravstvenem, zaposlitvenem in drugih področjih, ki predstavljajo tveganja za notranjo varnost.

Za uspešno delovanje notranje varnosti je pomembno delovanje subjektov, kot so policija, obveščevalne in varnostne službe, državno tožilstvo, pravosodni ter inšpekcijski in drugi nadzorni organi. Delovanje teh organov temelji na spoštovanju pravnega reda, evropskih konvencij in priporočil, etičnosti in profesionalnosti (Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije).

5.1.1. STRUKTURA NACIONALNOVARNOSTNEGA SISTEMA

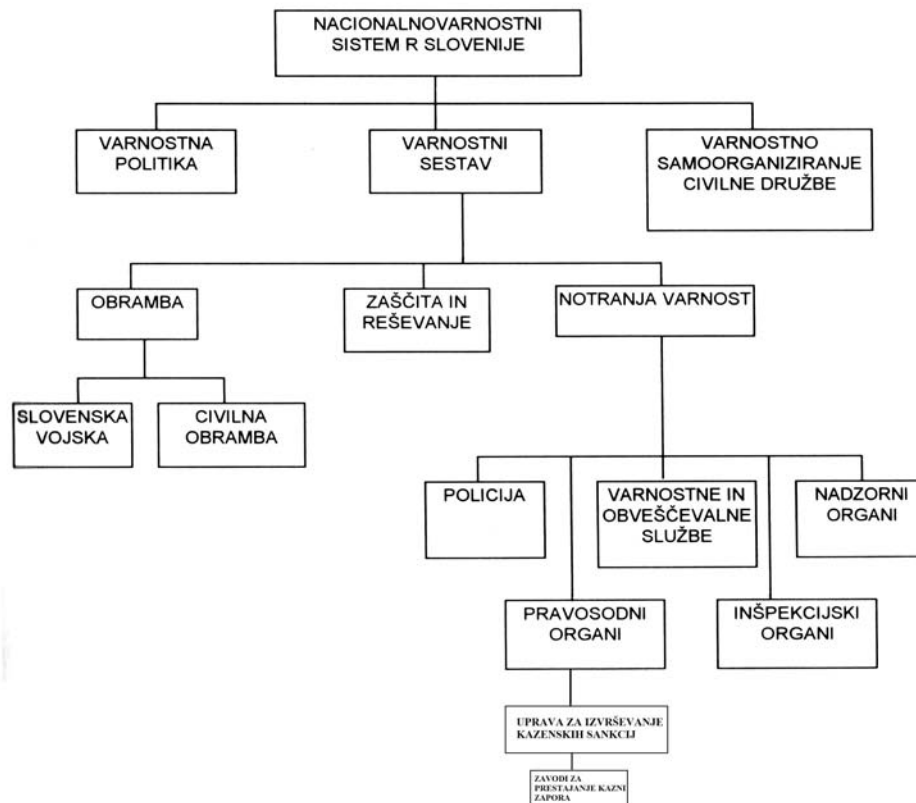
Nacionalnovarnostni sistem je sistem, pri katerem gre za prizadevanje družbe, da svojim članom zagotovi varnost v najširšem pomenu.

Učinkovitost tega sistema se danes ne kaže samo v sposobnosti države, da zavaruje svoje temeljne družbene vrednote pred zunanjim in notranjim ogrožanjem, tj., da ohrani mir in svobodo, prepreči nevarnost in strah, ampak se kaže tudi v njeni sposobnosti, da zagotavlja gospodarski, politični, znanstveni, tehnološko-tehnični in sploh družbeni razvoj ter socialno, kulturno, ekološko idr. blagostanje ljudi (Grizold, 1992: 68–69).

Nacionalnovarnostni sistem Republike Slovenije sestavljajo trije temeljni elementi, in sicer:

- obramba,
- notranja varnost,
- zaščita in reševanje (Grizold, 1998: 112).

Shema 1: Struktura obstoječega nacionalnovarnostnega sistema Republike Slovenije²

Vir: Grizold, 1988: 105.

² Obstoječi strukturi sem dodala organ v sestavi Ministrstva za pravosodje, Upravo Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij in Zavode za prestajanje kazni zapora.

Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije

Za zagotavljanje nacionalne varnosti Republika Slovenija organizira sistem nacionalne varnosti, ki temelji na pravnih, političnih, gospodarskih, materialnih, socialno-zdravstvenih, informacijskih, infrastrukturnih, znanstvenih, izobraževalnih in drugih zmogljivostih države. Gospodarski temelj sistema nacionalne varnosti je stopnja razvitosti gospodarstva in njegova učinkovitost.

Socialno-zdravstveni temelj nacionalne varnosti je mreža socialnih in zdravstvenih zavodov ter drugih pravnih in fizičnih oseb, ki skrbijo za počutje in zdravje ljudi.

Izobraževalni temelj sistema nacionalne varnosti so vsi izobraževalni, vzgojni, vrednostni in drugi elementi, s katerimi se zagotavlja pripravljenost in usposobljenost ljudi, organov, organizacij in služb za zagotavljanje lastne in skupne varnosti (Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije).

Sistem notranje varnosti predstavljajo organi varnostnega sistema v ožjem smislu, kot so policija, državno tožilstvo, pravosodni organi ter nadzorni in inšpekcijski organi. V ta sistem se vključujejo tudi drugi državni organi ter institucije z uresničevanjem aktivnosti, ki prispevajo k notranji stabilnosti in varnosti (Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije). Pravosodni organi delujejo pod okriljem Ministrstva za pravosodje. Ministrstvo za pravosodje ima v svoji sestavi dva organa, in sicer Upravo za izvrševanje kazenskih sankcij in Inšpektorat za varstvo osebnih podatkov.

Sistem kaznovanja in izvrševanja kazni zapora ni samostojen sistem v državi, temveč le del celovitega družbenega, političnega in gospodarskega sistema. Nanj nenehno vplivajo celovite družbene razmere in stališča javnosti, obratno pa ta sistem vpliva na stališče javnosti do kriminalitete in do obravnavanja obsojencev med prestajanjem kazni zapora in po odpustu na prostost. Ves sistem izrekanja in izvrševanja kazni zapora mora biti v določenem ravnotežju z družbenimi razmerami.

5.2. UPRAVA ZA IZVRŠEVANJE KAZENSKIH SANKCIJ

Uprava RS za izvrševanje kazenskih sankcij je bila ustanovljena kot organ v sestavi Ministrstva za pravosodje leta 1995. Zavodi za prestajanje kazni zapora in prevzgojni dom so notranje organizacijske enote Uprave.

Uprava RS za izvrševanje kazenskih sankcij opravlja upravne in strokovne naloge, ki se nanašajo na izvrševanje kazenskih sankcij, na organizacijo in vodenje zavodov za prestajanje kazni zapora in prevzgojnega doma, na zagotavljanje finančnih, materialnih, kadrovskih, tehničnih in drugih pogojev za delovanje zavodov in prevzgojnega doma, na usposabljanje kadrov za potrebe izvrševanja kazenskih sankcij, na uveljavljanje pravic in obveznosti oseb, ki jim je bila odvzeta prostost.

Centrala Uprave RS za izvrševanje kazenskih sankcij je sestavljena iz Sektorja za splošne, pravne in ekonomske zadeve, ki ga sestavljajo Oddelek za pravne zadeve, Oddelek za finančne zadeve in Oddelek za javna naročila ter Sektorja za tretman, ki je sestavljen iz Oddelka za vzgojo in Oddelka za varnost in zavarovanje.

Organizacijska shema vseh zavodov je približno enaka, in sicer:

- Oddelek za vzgojo, kjer so zaposleni pedagogi, psihologi, socialni delavci, medicinsko osebje, organizatorji prostočasnih aktivnosti in organizatorji izobraževanja in drugi strokovni delavci, ki izvajajo tretmajske programe;
- Oddelek za varnost in zavarovanje, kjer so zaposleni pazniki, ki skrbijo za varnost in zavarovanje in se vključujejo v izvajanje tretmajskih programov;
- Oddelek gospodarske enote, kjer so zaposleni inštruktorji in drugi strokovno-tehnični delavci, ki skrbijo za organizacijo dela in usposabljanje zaprtih oseb;
- Oddelek za splošne in pravne zadeve;
- Oddelek za finančnoračunovodske zadeve.

Kazni zapora in mladoletniškega zapora, kazni zapora, izrečene v postopku o prekršku ter kazni zapora, izrečene po drugih predpisih, se izvršujejo v šestih zavodih za prestajanje kazni zapora, ki delujejo na trinajstih lokacijah: Dob, Slovenska vas, Ig, Koper, Nova Gorica, Celje, Ljubljana, Radovljica, Novo mesto, Maribor, Rogoza, Murska Sobota in Radeče. V okviru

Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije

Uprave deluje tudi prevzgojni dom za mladoletnike, kamor so napoteni mladoletniki z vzgojnim ukrepom.

Zavodi se med seboj razlikujejo po kapaciteti in kategorijah zaprtih oseb. Kategorije zaprtih oseb so: obsojenci/ke, priporniki/ce, osebe, kaznovane z zaporom v postopku o prekršku, obsojenci/ke, obsojeni na mladoletniški zapor in mladoletniki/ce v prevzgojnem domu.

Dnevno povprečje števila zaprtih oseb v letu 2003 je bilo 1120. Največ zaprtih oseb je bilo v zavodih, kjer obravnavajo več različnih kategorij zaprtih oseb (obsojence, pripornike, upravno kaznovane), in sicer v Zavodu za prestajanje kazni zapora Dob (357). Največja fluktuacija je bila v zavodih Ljubljana in Maribor (Letno poročilo Uprave 2003; 2004: 8).

V tej nalogi sem se omejila le na preučevanje najštevilčnejše kategorije zaprtih, to so obsojenci. Teh je bilo leta 2003 1745 oziroma v povprečju 780 na dan, med njimi 10 mladoletnikov. To je v primerjavi z letom 2002 35 oseb več (2,6 %).

Tako so najvišji delež v povprečnem dnevnem številu zaprtih oseb v letu 2003 zavzemali obsojenci (69,7 %), sledili so jim priporniki (23,9 %) in upravno kaznovani (3,7 %) (Letno poročilo 2003, 2004: 10).

Med obsojenimi, ki so v letu 2003 prestajali zaporno kazen, je bilo 67 žensk (3,8 %). Delež žensk med obsojenci je enak kot v letu poprej. Na novo sprejeti sta bili dve ženski več kot v letu 2002 (Letno poročilo Uprave 2003, 2004: 15).

V letu 2003 je v Prevzgojnem domu Radeče prestajalo vzgojni ukrep oddaje v prevzgojni dom 41 mladoletnikov. Povprečno število mladoletnih obsojencev je bilo 5. Povprečno število mladoletnikov v prevzgojnem domu v letu 2002 je bilo 25 (Letno poročilo Uprave 2003, 2004: 23).

V nadaljevanju naloge sem si za natančnejšo obravnavo izbrala dva zavoda in prevzgojni dom. Zavod za prestajanje kazni zapora Dob sem izbrala, ker je številčno največji zavod v Sloveniji in ker v njem prestajajo kazen obsojenci z najdaljšo zaporno kaznijo in je zato zelo pomembno učinkovito zagotavljanje varnosti pred pobegi iz zavoda in zagotavljanje varnosti znotraj zavoda samega. Zavod za prestajanje kazni zapora Koper sem izbrala, ker je trenutno

najsodobnejši zavod v Republiki Sloveniji, zgrajen po sodobnih konceptih, z namenom zagotavljanja boljših bivalnih razmer za zaprte osebe, zaposlenim pa zagotavlja bistveno boljše pogoje za delo tudi s pomočjo najsodobnejše tehnologije za varovanje zaprtih oseb. Prevezgoini dom Radeče sem predstavila z namenom, da predstavim posebno kategorijo obsojencev, to so mladoletniki, za katere je značilno, da pogosteje kršijo zunajzavodske ugodnosti in tako vplivajo na varnost državljanov Republike Slovenije.

5.2.1. ZAVOD ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA DOB PRI MIRNI

Zavod je bil ustanovljen leta 1963. Večino zaposlenega osebja, obsojencev in opreme je bila preseljena iz ukinjenega KPD Maribor. Izgradnja novega zavoda je potekala na prostoru takrat nenaseljene »Dobske gmajne«, približno 1,5 km izven naselja Mirna. Ograjen prostor zaprtega dela zavoda meri okrog 90.000 m² in se deli na industrijski in bivalni del zavoda. Zavodska ograja je dolga 1150 m. Za zavod je značilnih več posodobitev, eni največjih pridobitev pa sta leta 2000 odprte prostorov, namenjenih Odprtemu oddelku Slovenska vas (sobe s 16 posteljami in razdelilnica hrane) ter tri leta kasneje dodatno prenovljena objekta v Odprtem oddelku (sobe s 7 posteljami in prostori za delo obsojencev).

Zavod je namenjen prestajanju zapornih kazni za polnoletne obsojence z območja vseh sodnih okrožij v Republiki Sloveniji, ki so obsojeni na kazen zapora, daljšo od enega leta in šest mesecev, ali jim ostanek kazni po vštetju pripora presega eno leto in šest mesecev zapora; mlajše polnoletne obsojence (do 23. leta starosti) z območja vseh sodnih okrožij v Republiki Sloveniji, ki so obsojeni na kazen zapora, daljšo od treh let, ali jim ostanek kazni po vštetju pripora presega tri leta zapora.

Prostorska zmogljivost zavoda je do 296 obsojencev (ob upoštevanju minimalnih bivalnih standardov – 7 m² na obsojenca v enoposteljnih in 9 m² na obsojenca v večposteljnih sobah). V vseh oddelkih zavoda je 94 spalnic z zmogljivostjo od enega do deset ležišč, 21 dnevnih sob, 4 rekreacijske sobe, 4 bolniške sobe, 7 čajnih kuhinj ter 220 m² urejenih igrišč, približno 450 m² prostorov za interesne dejavnosti.

Vso zavodsko osebje, ki je zaposleno v zavodu, ima svoje delovne prostore v istih stavbah, kjer prebivajo obsojenci. Torej niso lokacijsko ločeni, kar pomembno vpliva na medsebojni odnos in sodelovanje obsojencev z osebjem zavoda.

Zavod je oddelčno organiziran. Oddelki obsojencev so relativno samostojne organizacijske enote, ki izvajajo večino strokovnega dela z obsojenci. Oddelčne strokovne skupine (vodja oddelka, psiholog, pedagogi, socialna delavka, vodja skupine paznikov) načrtujejo in izvajajo skupinsko in individualno obravnavo obsojencev, ki jo opredeljujejo v individualnem programu vsake posamezne obsojene osebe. Nosilec obravnave posameznega obsojenca (pedagog) usklajuje potek obravnave z drugimi nosilci specialnih obravnav, organiziranih tako v oddelku kot tudi na nivoju zavoda in služb izven njega.

Varnostnonadzorne naloge v oddelku opravlja skupina paznikov, ki se z vodjem skupine neposredno vključuje v delo oddelčne strokovne skupine.

Postpenalna obravnava, katere nosilke v oddelkih so socialne delavke, poteka vse od nastopa kazni, ko se v individualnem programu opredelijo potrebe in okviren način reševanja, vse do obdobja pred odpustom, ko se postpenalna obravnava intenzivira. V vseh fazah obravnave socialna delavka sodeluje z izvenzavodskimi ustanovami (centri za socialno delo, ki nastopajo pri posameznih nalogah kot izvajalci in koordinatorji, republiški zavodi za zaposlovanje, uradi za delo, nastanitvenimi centri, domovi starejših občanov) in svojci obsojencev (Podržaj, 2003: 2)

Obsojenci lahko znotraj zavoda Dob obiskujejo program opisnjevanja in osnovne šole, program srednjega poklicnega izobraževanja (gostinec, natakar) in srednje strokovne šole (gostinski tehnik), katerih plačnik je zavod. Dva obsojenca, samoplačnika, sta opravljala v zavodu izpite za višjo šolo (program komercialist). Pomembna novost v letu 2002 je mednarodni pilotski projekt Leonardo da Vinci z naslovom »Izhod – poklicno usposabljanje in socialna reintegracija obsojencev v postpenalni obravnavi«, ki ga financira Evropska unija. Cilj projekta je vzpostavitev učinkovite mreže različnih strokovnih institucij, ki naj bi pripomogla k hitrejši socialni in delovni reintegraciji zaprtih oseb po prestani kazni. V projektu poleg zavoda Dob sodelujeta še Zavod IRC (Izobraževalno razvojni center) in Izobraževalni center Novo mesto. Zaprtim osebam v zavodu Dob je bila tako zagotovljena nova možnost pridobitve izobrazbe za poklica strojni mehanik in strugar. Za vpis se je odločilo 22 obsojencev, ki tudi sicer izpolnjujejo pogoje vpisa (Letno poročilo UZIKS 2002, 2003: 44).

Obsojenci preživljajo prosti čas v najrazličnejših organiziranih dejavnostih, ki jih vodijo zavodski strokovni in drugi delavci. Najbolj priljubljene so športno-rekreativne dejavnosti, in sicer nogomet, košarka, odbojka, tenis, balinanje, namizni tenis, pikado, šah in fitnes. V zavodu so v letu 2002 gostili slovensko košarkarsko reprezentanco, ki se je pomerila z ekipo obsojencev.

Med prostočasnimi dejavnostmi imajo pomembno vlogo tudi ustvarjalne delavnice – slikanje, vezenje, vlivanje mavca, oblikovanje iz gline, izdelava voščilnic itd.

V zavodu je v letu 2002 delovala glasbena skupina, ki je s svojim programom gostovala tudi v drugih zavodih, ustanovili so tudi pevski zbor.

Znotraj je organizirana tudi knjižnica, kjer je mogoča redna izposoja knjig. Omogočena je tudi izposoja v lokalnih in potujočih knjižnicah. Zaprtim osebam je na voljo tudi dnevno in tedensko časopisje (Letno poročilo UZIKS 2002, 2003: 46).

Za duhovno oskrbo obsojencev skrbi duhovnik iz Ljubljane, ki enkrat mesečno v zavodu mašuje, sicer pa prihaja enkrat tedensko. V zavod prihajajo tudi jehove priče, evangeličani, občasno tudi adventisti. V zadnjem obdobju so svoje verske aktivnosti med obsojenci pričeli izvajati tudi predstavniki islamske skupnosti v Sloveniji (Podržaj, 2003: 2).

Obsojenci so znotraj zavoda upravičeni do zunajzavodskih ugodnosti in ugodnosti v okviru zavoda. Zunajzavodske ugodnosti so: popolna in delna izraba letnega počitka na prostosti, dodatni letni počitek, prosti obisk zunaj zavoda, prosti izhod iz zavoda, razen v kraj storitve k. d. in izhod iz zavoda v spremstvu paznika. Ugodnosti v okviru zavoda so podaljšan in nenadzorovan obisk in prost obisk v garsonjeri (Letno poročilo UZIKS 2002, 2003: 68).

Svojci in drugi obiskovalci lahko obsojenca obiskujejo tudi do dvakrat na teden. Na prošnjo obsojenca lahko oddelčna strokovna skupina obiske, ki se izvajajo pod nadzorom, brez nadzora, na vrtu ob objektu ali v bližnji okolici zavoda, tudi podaljša preko zakonsko dovoljenega minimuma. S prizadevnostjo pri delu, spoštovanjem hišnega reda in opravljanjem nalog v individualnem programu si obsojenci zaprtega dela lahko pridobijo tudi eno ali dve ugodnosti prostega izhoda mesečno, praviloma od petka do nedelje, obsojenci Polodprtega oddelka Slovenska vas do tri proste izhode mesečno, obsojenci Odprtega oddelka Slovenska vas pa do štiri izhode mesečno. Obsojenec, ki to želi, lahko del odobrenega obiska

preživi s partnerko v garsonjeri. Od aprila 1998 lahko obsojenci koristijo tudi obisk preko noči (tudi z družino) v posebjah za to namenjenih prostorih (Podržaj, 2003: 3).

Pri koriščenju ugodnosti pa prihaja tudi do zlorab. V letu 2002 je bilo 162 zlorab zunajzavodskih ugodnosti, od tega 8 primerov v zavodu Dob (Letno poročilo UZIKS 2002, 2003: 69).

Zavod ima v svoji sestavi tudi lastno zdravstveno službo, ki se izvaja v splošni, zobozdravstveni in psihiatrični ambulanti.

Večino zavodske gospodarske dejavnosti se odvija znotraj Javnega gospodarskega zavoda (JGZ) POHORJE Mirna. V JGZ so organizirane vse poslovne funkcije od razvoja, trženja, financiranja, proizvodnje do kontrole kakovosti. Gre za sodobno zasnovano kovinsko-predelovalno proizvodnjo, katere glavni proizvod so gasilske armature (spojke, ročniki, razdelilci, zasuni, hidranti itd.), v okviru gospodarske dejavnosti zavoda je tudi kmetijska proizvodnja in približno 300 ha kmetijskih površin. Najpomembnejša je živinoreja (pitanje govedi), poljedelstvo pa je usmerjeno predvsem v pridelavo krme.

Obsojenci so zaposleni tudi pri t. i. »hišnih delih« v kuhinji, pekarni, pralnici in vzdrževalnih delih.

V Polodprtem oddelku Slovenska vas je na voljo 40 postelj, v Odprtem oddelku Slovenska vas pa 23 postelj. Ureditev teh dveh oddelkov sprošča kapacitete v zaprtem delu, ki je prezaseden, po drugi strani pa to pomeni vzpodbudo oz. motivacijo za doseganje boljšega statusa (ugodnosti) med prestajanjem kazni zapora.

V letu 2004 načrtujejo začetek celovite prenove zavoda (Podržaj, 2003: 3).

5.2.2. ZAVOD ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA KOPER

Zavod za prestajanje kazni zapora Koper obstaja že od sredine 50 let tega stoletja. Od leta 1954 je bil v Kopru zapor na Destradijevem trgu, na obrobju starega mestnega jedra. Nahajal se je v bivšem frančiškanskem samostanu Sv. Ane. Kljub mnogim prenovam in izboljšavam zavod ni ustrezal zahtevam izvrševanja pripora in kazni zapora.

Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije

Tako so leta 2001 začeli z gradnjo novega objekta, ki so ga letos januarja otvorili in preselili zaprte osebe. Nov zapor v Koprju se nahaja ob Ankaranski cesti na obrobju naravnega rezervata Škocjanski zatok.

V zavodu so zaprte osebe, ki prestajajo kazen pripora, kazen zapora do enega leta in pol za moške ter dveh mesecev za ženske in kazen zapora, izrečeno v postopku o prekršku za območji Okrožnih sodišč Koper in Nova Gorica, kjer ima zavod tudi dislocirani oddelek. Izjemoma lahko prestajajo kazen zapora tudi obsojenci ali obsojenke z daljšo zaporno kaznijo. Vse kategorije zaprtih oseb so med seboj ločene, prav tako so ločeni moški od žensk.

Obsojenci so razporejeni v zaprti, polodprti in odprti oddelek. Ti so prostorsko ločeni, razlikujejo pa se predvsem po stopnji nadzora in omejitvi svobode gibanja.

V zavodu ima svoje prostore tudi Javni gospodarski zavod Emboplast. Njegov osnovni namen je zagotavljanje dela zaprtim osebam, najpomembnejša dejavnost je izdelava plastičnih mas.

Ker se mesto Koper nahaja na dvojezičnem področju, se v zavodu uporabljata tako slovenski kot italijanski jezik (Valentinčič, 4: 2004).

V novem zavodu se bodo izboljšali predvsem bivalni prostori za zaprte osebe, vse več bo možnosti za izvajanje vseh zakonsko predpisanih dejavnosti, obenem pa se bodo izboljšali tudi delovni pogoji za zaposlene. Povečana skupna prostorska zmogljivost za zaprte osebe s 76 na 112 mest bo rešila problem prenapolnjenosti zavoda, še posebej pripora. Zaprte osebe bodo nastanjene v 72 celicah, od katerih je 32 enoposteljnih s površino 9 m² in 40 dvoposteljnih s površino 14 m². Celice so opremljene v skladu z enotnimi standardi za opremljanje zaporov. Vsaka celica ima ločen sanitarni prostor s straniščem, umivalnikom in tušem. Zaprtim osebam bodo poleg celic namenjeni še naslednji prostori: skupni dnevni prostori s čajno kuhinjo in televizijo, jedilnica, delavnice, sprejemni prostori, prostori za obiske, prostori za duhovno oskrbo, prostor za izobraževanje in druge prostočasne dejavnosti, knjižnica, splošna in zobozdravstvena ambulanta ter pomožni prostori.

Za izvajanje športnih aktivnosti in vsakodnevnih sprehodov so namenjeni dve manjši sobi za rekreacijo, telovadnica, tri zunanja sprehajališča in veliko zunanje športno igrišče.

Bistveno za moje preučevanje pa je vprašanje varnosti. Tudi tukaj ima Zavod za prestajanje kazni zapora Koper dve novosti, ki ga postavljata na najvišjo varnostno raven izmed vseh zavodov v Sloveniji. Prva je ta, da imajo vsa vrata celic vgrajene odprtine, skozi katere bodo

pazniki delili hrano in zdravila zaprtim osebam. S tem je onemogočena večja koncentracija oseb na enem prostoru, kot je to v ostalih zavodih, kjer se pri dnevnih obrokih zbere tudi več kot 40 ljudi naenkrat. V Koprju se lahko na enem prostoru hkrati nahaja največ 25 oseb. Pri delitvi zdravil in podobnih stvari je paznik v manjši nevarnosti kot v zavodih, kjer je v sobi nastanjenih 10 ali več obsojenih oseb.

Druga izboljšava, ki jo ima Zavod za prestajanje kazni zapora Koper je direktna telefonska povezava s kontrolno sobo. Pri tem gre za neposredno govorno povezavo sobe obsojenca in kontrolne sobe, kar še posebno pride do izraza v nočnem času ali kadar ima obsojenec morebitne zdravstvene težave (Peteh, 2. 2. 2004).

Koprski zavod je prvi in edini zavod v Sloveniji, kjer imajo sistem za varovanje osebja. Ta boscheva naprava vsebuje oddajo alarmnih sporočil o nevarnosti in lokaciji gibanja osebja. S pritiskom na gumb, potegom ali daljšim vertikalnim položajem, bo sprožen alarm v kontrolni sobi in hkrati na vseh radijskih postajah znotraj zavoda, z navedbo, kdo je ogrožen in kje se ta nahaja, z natančnostjo petih metrov. Ta naprava bo imela tudi poseben pomen v izrednih dogodkih, če se bo zgodilo kaj nepredvidljivega, saj bo lahko natančno pokazala, kdo se je kje gibal v določenem času.

Naprava ima tri možnosti aktiviranja oziroma sprožitve alarma: pritisk na gumb, ki je razumljen kot nekakšen »predalarm« in kaže na neko »trše« dogajanje v zavodu; poteg, kar pomeni, da se napravo strga s pasu, predvsem takrat, ko ni več mogoče pritisniti na gumb in tretja možnost aktiviranja je, kadar je naprava več sekund v horizontalnem položaju. Zadnje aktiviranje je namenjeno za primere, če bi paznik ležal in bil nesposoben za pritisk na gumb ali poteg.

Alarm je javljen v kontrolno sobo in na radijske postaje, ki imajo možnost pogovora in sprejem digitalnih sporočil.

Seveda je tudi koprski zapor opremljen s sodobnim video nadzorom. Tukaj gre za večje število kamer po oddelkih. Pomembno vlogo ima video nadzor tudi v času sprehodov in športnih aktivnosti obsojencev na igriščih, saj lahko samo en paznik hkrati nadzoruje dogajanje na dveh do treh sprehajališčih (Peteh, 2. 2. 2004).

Stavba novega zapora je sodobno grajena, mehansko odporna in stabilna, varna pred požarom, varna pri uporabi in zaščitena pred hrupom. Zavod ima najvišji varovalni zid, 6 m, ki ograjuje tisti del zavoda, kjer je nogometno igrišče in je v neposredni bližini nakupovalnega središča

Spar. Nad prostori za sprehode in igrišči je poseben napušč iz pleksi stekla, ki je v prvi vrsti namenjen za onemogočanje pobega. V primeru, da bi obsojenec uspel priplezati po steni sprehajališča na streho, bi mu pleksi steklo s svojim upogibanjem onemogočilo dostop na streho. V prihodnosti bodo del ograje, območje nogometnega igrišča, nadgradili z NATO žico, saj je zavod v urbanem naselju, v neposredni bližini nakupovalnega središča (Peteh, 2. 2. 2004).

Skupaj s sodobno in ustrezno zaporsko arhitekturo je posebnega pomena tudi nov način zaklepanja. Zapor je razdeljen v tri koncentrične kroge. Prvi krog, en ključ zaklepa vse celice, drugi krog zapira vse prehode med posameznimi deli zapora in tretji krog, ki zapira prehod med zaporom in upravnim delom zapora. Pazniki imajo pri sebi dva ključa, za zaklepanje prvih dveh krogov, tretji krog se odpira izključno elektronsko iz kontrolne sobe (Peteh, 2. 2. 2004).

Ob koncu bi povedala, da je celoten sistem varovanja v idejnem smislu plod domačih izkušenj, torej slovenske penološke teorije in prakse.

5.2.3. PREVZGOJNI DOM RADEČE

V Prevzgojnem domu Radeče prestajajo kazen mladoletniki in mladoletnice, v starosti od 14. do 21. oz. 23. leta, ki jim je bil izrečen vzgojni ukrep oddaje v prevzgojni dom, v trajanju od 1 do 3 let. Prevzgojni dom lahko sprejme do 68 oseb.

Življenje mladoletnikov in mladoletnic v prevzgojnem domu je organizirano v malih skupinah, ki jih vodijo matični vzgojitelji. Obsojenci bivajo v prostorsko zaokroženih prostorih, ki obsegajo 2–3 spalnice, dnevni prostor, čajno kuhinjo in sanitarije. Dekleta bivajo ločeno od fantov.

Za vsakega mladoletnika sestavi strokovna skupina (vzgojitelj, psihologinja, socialna delavka, učitelj, zdravstveni delavec in vodja paznikov) program, ki vsebuje poleg osnovnih diagnostičnih ugotovitev predvsem usmeritve na posamezna področja (izobraževanje, delo, prostočasne aktivnosti, stiki z okoljem itd.), konkretne zadolžitve posameznih strokovnih

služb in določitev vzgojne skupine, v katero se mladoletnik vključi. Mladoletnik je v celoti seznanjen s programom in ga potrdi s podpisom (Močivnik, 2003).

Mladoletnikov program se uresničuje na individualni ravni in na ravni skupine, predvsem v matični vzgojni skupini. Največ časa je namenjeno izobraževanju. Izvajajo program opismenjevanja in drugo funkcionalno izobraževanje, dokončanje osnovne šole, programe nižjega poklicnega izobraževanja (obdelovalec kovin, lesa, električar, ličar, pomočnica gospodinje) in usposabljanje z delom v naslednjih delavnicah: kovinska, ročna in strojna, elektro, oddelek stiskalnic, ličarska, mizarska, pekarna, kuhinja, šivalnica in pralnica. Delovne navade pridobijo mladoletniki tudi s hišnimi deli pri vzdrževanju parka, zelenic, igrišč in drugimi splošnovzdrževalnimi opravili (Močivnik, 2003).

V letu 2002 je bilo 32 mladoletnikov vključenih v izobraževanje, kar pomeni 64 % vseh mladoletnikov v zavodu. Trinajst gojencev, ki so se vpisali v določen izobraževalni program, je predčasno prekinilo izobraževanje, od preostalih pa je največ mladoletnikov obiskovalo nižjo poklicno šolo (8) in osnovno šolo (5). V program opismenjevanja so se vključili trije, dva sta se vključila v srednjo poklicno šolo in en v poklicni tečaj (Letno poročilo UIKS 2002, 2003: 45).

Naraščajoče število mladoletnikov, ki imajo težave z odvisnostjo od različnih psihoaktivnih snovi, je vodilo v oblikovanje oddelka brez drog, ki je bil odprt 17. 7. 2002 z namestitvijo prvih treh mladoletnikov. Program dela na oddelku brez drog je integriran v celovit vzgojni program zavoda in predstavlja drugi nivo v obravnavi odvisnosti, ki je vezan na motivacijski cilj izvedbe spremembe po predhodnem nivoju v matični vzgojni skupini, s prepoznavo motnje in odločitve za spremembo. Uspešnost na teh dveh nivojih vodi odprti oddelek z motivacijskim ciljem vzdrževanja spremembe. Skupino na oddelku brez drog vodi matični vzgojitelj v sodelovanju s terapeutko odvisnosti in podporo ožje strokovne ekipe (psihiater, zdravnica, medicinska sestra) in jo ob abstinenci usmerja v kvalitetno preživljanje prostega časa ter učenje za samostojno in odgovorno življenje. Pogoji bivanja na oddelku v primerjavi z drugimi skupinami prijetnejši, omogočajo tudi večjo individualnost bivanja ter nekoliko večjo ločenost od tistih mladoletnikov, ki bi lahko ogrozili motivacijski cilj tega nivoja (Močivnik, 2003).

V letu 2002 je bilo v Prevezgojnim domu Radeče 20 mladoletnikov, ki so imeli težave zaradi odvisnosti (Letno poročilo Uprave 2002: 2003: 63–64).

Tudi varovanje prevzgojnega doma je najbolj usmerjeno v dobre medsebojne odnose med osebjem in mladoletniki. Gre za večjo prisotnost paznikov, predvsem s komunikacijsko in psihoterapevtsko dejavnostjo le-teh.

Prevzgojni dom Radeče ni obdan z varovalnim zidom, gre za graščino, ki kljub neprimerni arhitekturi s svojim parkom in zelenimi površinami ugodno vpliva na terapevtsko vzdušje. Prehod obsojenih mladoletnikov med objektom, kjer bivajo, in delavnicami, kjer delajo, je ponavadi prost, razen, samo zelo rizične osebe spremljajo pazniki ali inštruktorji, vendar brez uklenitve (Peteh, 2. 2. 2004).

Prevzgojni dom Radeče je po številu zlorab na prvem mestu med vsemi zavodi za prestajanje kazni zapora. V letu 2002 jih je bilo od skupno 162 kar 81 storjenih med obsojenci Prevzgojnega doma Radeče (Letno poročilo Uprave 2002: 2003: 69).

6. VARNOST IN ZAVAROVANJE TER DELO PAZNIŠKE SLUŽBE

V prejšnjih poglavjih sem predstavila pomen zapora in značilnosti institucije, katere glavna naloga je odtujitev storilcev najhujših kaznivih dejanj iz družbe, jih prevzgojiti in jih po določenem času »nenevarne« vrniti nazaj v okolje. Da ti procesi tečejo dokaj nemoteno, je potrebno zagotoviti učinkovito varovanje. Varovanje zaprtih oseb vključuje delo pazniške službe, tehnično varovanje in primerno zaporsko arhitekturo. Z uspešnim izvajanjem varovanja v zavodih za prestajanje kazni zapora se posledično zagotavlja tudi neposredna varnost pred zaprtimi osebami v celotnem sistemu nacionalne varnosti. Prav zato je to poglavje namenjeno spoznavanju splošnih varnostnih zakonitosti v zaporih in predstavitvi delovanja slovenske zaporske prakse.

6.1. VAROVANJE V ZAPORIH

Varovanje v zaporu spada med najbolj zahtevne načine varovanja, saj gre za sistem, kjer je potrebno bolj kot kjerkoli drugje paziti na gole varnostne zahteve, zahteve, ki zadevajo varovanje človekovih pravic in osebne integritete ter želje po takšni tretmanski obravnavi oseb, ki omogoča tudi razvoj osebnosti.

Da bi zapor dosegel svoj namen, mora seveda izpolnjevati določene pogoje, biti mora disciplinski aparat. V obzir mora vzeti vse vidike posameznika. Ukvarjati se mora z njegovim fizičnim stanjem, delovno spretnostjo in vsakdanjim obnašanjem. V zaporu se nad jetniki pravzaprav vrši popolna oblast, obstaja popolna disciplina. Tu gre za najbolj interdisciplinaren pristop, saj zahteva vključevanje strokovnjakov različnih področij: pravnih, socioloških, psiholoških, znanja penologije, varnostnih znanj. Še posebno je to vidno na mikroravni, ko mora paznik poznati specifična znanja iz penologije, drugih splošnih družboslovnih znanj, hkrati pa poznati klasične varnostne postopke, od uporabe posebnih borilnih veščin do uporabe strelnega orožja. Prav zato bom predstavila, kako poteka varovanje v zaporu in nadzor nad osebami.

Poleg velike koncentracije oseb na majhnem prostoru, moramo upoštevati še dejstvo, da so pri manjšem številu oseb prisotne določene disocialne oblike vedenja in/ali tudi osebna motenost

in vse skupaj se še bolj zaplete. Ne smemo pozabiti, da je za zaporniški zidovi vse bolj prisoten vpliv organizirane kriminalne dejavnosti različnih oblik in povezav.

V takšnih pogojih je zaporska uprava dolžna zagotoviti takšne varnostne sisteme, da bo zadostila naslednjim zahtevam: preprečila beg ali upor, preprečila konflikte, zaščitila nemočne in izpostavljene, preprečila storitve in celo priprave na kazniva dejanja, onemogočila izvršitev kazni, preprečila storitve in onemogočila način življenja, ki negativno vpliva na razvoj osebnosti (uživanje opojnih substanc...), zagotovila popolno spoštovanje človekovih pravic in ustavnih svoboščin, ki z zakonom niso posebej omenjene, si prizadevala najmanj ohraniti nivo socialnega razvoja osebnosti, če ne tudi prispevati k določenim korelacijam socialnega vedenja in vplivala oziroma pomagala pri iskanju novih življenjskih kvalitiet, ki lahko osebi pomagajo po prestani kazni zaživeti na nov način.

Ustvariti je potrebno takšen sistem varovanja, ki bo hkrati zadostil vsem represivnim in hkrati tretmajskim zahtevam.

Varnost ni odvisna samo od tega, koliko paznikov je, kako so zaporniki zaprti, kakšne omejitve imajo, kako strog je režim v zaporu, ampak je odvisna še od tega, kako se zagotavljajo človekove pravice in kakšno je osebno počutje v zaporih. Skrajnost v eno ali drugo smer bi pomenila resno nevarnost za varnostne razmere v zaporu; pretirani represivni ukrepi bi pomagali k razvijanju uporniškega duha, obratno pa bi zanemarjanje ustreznih represivnih (varnostnih) postopkov hitro pomenilo stanje, ko zaprtih oseb ne bi mogli več obvladati (Peteh, 2000: 579–580).

6.1.1. SPLOŠNE VARNOSTNE RAZMERE V SLOVENSKIH ZAVODIH ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA

V zadnjih letih se v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora povečanje števila zaprtih oseb močno odraža na področju varnosti. Težave se pojavljajo predvsem zaradi večjega števila pripornikov, ki so osumljeni za kazniva dejanja, storjena v organiziranih kriminalnih združbah. Zaradi velikega števila teh sosterilcev so morali povečati skrb za ločevanje le-teh, zaradi njihove begosumnosti pa povečati število paznikov pri spremstvu na sodišče. Posledice tega so resne kadrovske in logistične težave, saj mora biti varnost zagotovljena ne glede na število in rizičnost zaprtih oseb.

Varnostne razmere v letu 2002 je zaznamovalo še nekaj dejstev: odmeven pobeg in prijetje dveh pripornikov, eden izmed njiju je bil eden obsojen na najdaljšo zaporno kazen, večje število napadov na delavce, večje število uporab prisilnih sredstev, vendar brez primerov neupravičene uporabe, manjše število odstranitve zaprtih oseb v poseben prostor, manjše število konfliktov med zaprtimi osebami, povečanje števila najdenih prepovedanih predmetov (mobilni telefoni) in odkritje droge, velika obremenjenost paznikov, ki se kaže predvsem v velikem številu opravljenih nadur. Vendar pa je najpomembnejše izmed vseh dejstev ravno to, da je bilo v letu 2002 najmanj pobegov iz zaprtih delov zapora odkar je Slovenija samostojna država. Tako lahko rečemo, da so varnostne razmere kljub vsem obremenitvam in težavam stabilne in obvladljive. K temu veliko prispevajo dobro vodenje in organizacija dela v zavodih, visoka strokovnost delavcev in njihova požrtvovalnost (Letno poročilo Uprave 2002; 2003: 78).

V letu 2003 je bilo 7 klasičnih pobegov, 11 pobegov iz odprtih ali polodprtih oddelkov. Pobegov iz spremstva je bilo le 5, vseh pa 12.187 (Letno poročilo Uprave 2003, 2004: 79).

6.2. PAZNIŠKA SLUŽBA

Paznik, kdor pazi na osebe, ki jim je odvzeta prostost in jih oskrbuje (SSKJ: 3, 1979: 551)

Pazniki so uradne osebe, ki so zaposlene v zavodu za prestajanje kazni zapora. Prevladujoča dejavnost paznikov je nadzor obsojencev in zagotavljanje varnosti. Varovanje obsega potrebne ukrepe, da se osebam prepreči nepooblaščen vstop v zavod, odvrne morebitni napad na zavod, prepreči beg ali upor obsojencev, zagotovi varnost obsojencev in drugih oseb, kakor tudi varnost in celovitost objektov ter drugega premoženja zavoda (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov, 2000, 10. čl.).

Varovanje zavoda je redno in izredno. Redno varovanje obsega tiste oblike zunanega in notranjega varovanja, ki so stalno potrebne za varnost, red in disciplino ter normalno življenje in delo zavoda. Izredno varovanje se odredi ob povečani nevarnosti zaradi izrednih razmer v zavodu, ob neposredni nevarnosti zunanega napada na zavod ali iz drugih razlogov, ki lahko ogrozijo varnost zavoda (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov, 2000, 11. čl.).

Pazniki skrbijo za varnost zaprtih obsojencev tako, da jih nadzirajo in varujejo v bivalnih in drugih prostorih, pri delu in bivanju na prostem, v zavodu in zunaj njega, pri spremljanju zunaj zavoda in ob drugih priložnostih. Pri tem morajo preprečevati pobege, napade, spore in

Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije

spopade med obsojenci, samomore, samopoškodbe, povzročanje materialne škode, priprave in poskuse storitev kaznivih dejanj v zavodu in zunaj njega in druge nedovoljene aktivnosti (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov, 2000, 11. čl.).

Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov v 12. členu določa, da mora imeti vsak zavod načrt varovanja. Pripravi ga upravnik zavoda in mora biti prilagojen vrsti in velikosti zavoda ter ga predloži v potrditev direktorju uprave.

Načrt varovanja določa varovano območje zavoda, vsebino in obseg varnostnih ukrepov, razpored paznikov in naloge pri rednem in izrednem varovanju ter vrsto in način tehnične podpore pri varovanju zavoda. Načrt varovanja se ustrezno dopolnjuje oziroma spreminja, če to narekujejo spremenjene razmere. Načrti varovanja so uradna tajnost, vendar mora biti z načrtom varovanja seznanjen vsak paznik in hkrati s svojimi predlogi, ki so posledica vsakodnevnega bivanja z obsojenci, sodeluje pri izdelavi primernega načrta varovanja.

Zakonodaja našteva precej ukrepov, ki jih morajo izvajati pazniki, da zagotovijo varnost, red in disciplino v zavodih. Nekaj vidnejših: opravijo poskus alkoholiziranosti ali prisotnosti prepovedanih drog, spremljajo obsojence zunaj zavoda, varujejo obsojence v ustanovah ali državnih organih zunaj zavoda, preprečujejo pobege obsojencev in izvajajo naloge za izsleditev pbeglih itd. (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov, 2000, 17. čl.).

V primeru pobega obsojenca iz zavoda mora paznik takoj poskušati ujeti obsojenca. Če ugotovi, da ga sam ne bo mogel prijeti, o pobegu obvesti na najhitrejši način poveljnika, ta pa najbližjo policijsko postajo. Paznik je dolžan zasledovati pobeglega obsojenca (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov, 2000, 43. in 44. čl.).

Pri zagotavljanju varnosti v širši lokalni skupnosti in državi nasploh je nujno sodelovanje zavoda za prestajanje kazni zapora in policije.

Pri pripravi in spremembah načrtov varovanja zavoda je pomembno sodelovanje upravnika zavoda s pristojno upravo policije oziroma policijsko postajo o tistih vprašanjih, ki so povezana z zunanjim varovanjem zavoda oziroma ogroženostjo zavoda ter sodelovanje pri iskanju pbeglih obsojencev (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov, 2000, 82. čl.).

Upravnik ali poveljnik morata ob izrednih dogodkih, ki ogrozijo varnost zavoda, takoj obvestiti upravo policije oziroma policijsko postajo, na območju katere se nahaja zavod (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov, 2000, 82. čl.).

Vendar pa sodelovanje policije ni omejeno le na okolje zunaj zavoda, ampak tudi na dogajanje znotraj zapora.

Če je podan utemeljen sum, da je bilo v zavodu storjeno kaznivo dejanje, je dolžan poveljnik to sporočiti najbližji policijski postaji in zavarovati kraj dejanja. Pri odkrivanju kaznivih dejanj ali priprav nanje ter njihovih storilcev morajo pazniki delavcem nuditi ustrezno strokovno pomoč in informacije (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov, 2000, 85. čl.).

Poleg popolnoma stražarske naloge prihajajo vedno bolj v ospredje naloge, kot so: razgovori z obsojenci in pomoč obsojencem v kriznih situacijah ter sodelovanje s strokovnimi službami v zavodu. Pri ostalih delih oziroma opravilih je na prvem mestu delitev pošte, delitev zdravil in nadzor telefoniranja. Prevladujoča dnevna opravila so zbiranje podatkov o številčnem stanju, razporejanje obsojencev na delo, nadzor nad obsojenci in njihovo dejavnostjo, zagotavljanje upoštevanja hišnega reda (Meško, Umek, Valentinčič, 2000: 599). Karkoli počenjamo v nadzorstvu, je opazovanje ljudi, kaj delajo. Zelo pomembna je tudi osebnost nadzorovalca, kakšna oseba je, ko se odloča o načinu obravnavanja zapornika. (Meško, Umek, Valentinčič, 2000: 599).

Paznik mora znati dobro postaviti meje in pri tem biti dosleden, mora biti iz pravega testa (zaupanja vreden, pošten, osebnostno močan, nepokvarljiv) in imeti mora dobro razvito sposobnost presoje, pri čemer mora biti fleksibilen. Mora se zavedati svoje moči in bolečin, ki jih prizadeva zapor, biti mora optimističen realist, da bi ohranil živce in zaupanje v težkih situacijah (Meško po Lieblingu in Pricu, 2001: 255).

Nikakor ne smemo mimo vloge paznika v procesu resocializacije.

Nekoč je veljalo prepričanje, da je naloga paznikov zavoda za prestajanje kazni zapora zreducirana le na varovanje reda in onemogočanje bega obsojencev. Vendar ne smemo pozabiti, da so pazniki ves čas v kontaktu z obsojenci. Pazniki vidijo na oddelku veliko dogajanja, ki ostane ostalemu osebju prekrita in ki ga skupaj s svojimi opažanji o vedenju obsojencev sporočajo penitenciarnemu osebju, predvsem pedagoški službi. Vse to je ključnega pomena za oblikovanje nadaljnjega tretmana.

Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije

Pazniki morajo sodelovati pri sestavljanju individualnega tretmaja in ob tem opozarjati na varnostne okoliščine prestajanja kazni. Upravnik zavoda mora skrbeti, da se pazniki za delo na tem področju dodatno usposabljujejo (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov, 2000, 90. čl.). Strokovno izobraževanje, usposabljanje in izpopolnjevanje postajajo vse bolj nujni in odvisni. Povsod so potrebne različne kvalifikacije, ki omogočajo strokovnjakom opravljati svoje delo (Meško, Umek, Valentinčič, 2000: 600).

Pri programu tretmaja obsojenca opravljajo pazniki še zlasti naslednje naloge: sodelujejo pri pripravi predlogov za pohvale, nagrade, ugodnosti ter disciplinsko kaznovanje, sodelujejo pri organizaciji in izvedbi športnih in drugih rekreativnih dejavnosti ter dejavnosti, ki potekajo v prostem času, sodelujejo pri organizaciji in izvedbi dejavnosti in del skupnega pomena (Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov, 2000, 92. čl.).

Odnosi med pazniki in obsojenci določajo kakovost življenja in dela v zaporu. Pri tem izstopa »načelo poštenosti odnosov«. Pomembna področja so tudi pridobivanje in ohranjanje spoštovanja, meja med dovoljenim in prepovedanim, korupcija in čezmerna uporaba sile zoper obsojence. Vedno bolj se poudarja vloga paznika kot »pomirjevalca konfliktov« in »blažilca trenj« (Meško, 2001: 256).

Pazniki so gotovo ena izmed poklicnih skupin, ki jih delo nujno privede v frustrirajoče in stresne situacije. Neprestano so v stiku z bolj ali manj asocialnimi posamezniki, ki s svojim vedenjem izražajo ideale in vrednote, ki so največkrat v nasprotju z njihovimi in tudi vrednotami širše družbe (Meško, Umek, Valentinčič, 2000:589). Posledica tega je, da se vedno več strokovnjakov ukvarja z zapletenostjo vloge paznika v zaporu. Izpostavljena sta stres in nevarnost napada. Raziskave iz tujine (ZDA, Evropa, Avstralija) kažejo, da so napadeni običajno manj izkušeni pazniki, ki niso večji komunikacije in zniževanja »visoke temperature«. Napadi na starejše paznike so bolj redki, kar je mogoče razložiti s tem, da starejši pazniki manj fizično ukrepajo ali pa z leti postajajo bolj večji in spretni pri opravljanju svojega poklica (Meško, 2001: 255).

Vloga paznika je osrednjega pomena za delovanje zapora. Paznik prihodnosti je paznik, ki je sposoben reševati probleme in vzdrževati mir v zaporu, ki ne uporablja sile po nepotrebem in si prizadeva za dobre odnose v zavodu. Delo paznikov je težko, za večino javnosti nevidno

delo, ki zahteva veliko veščin in sposobnosti za odzivanje na potrebe obsojencev, sodelavcev, zahteve nadrejenih, zakonodajo ipd. Osrednjega pomena je vzpostavljanje ustreznih odnosov med pazniki in obsojenci ter ustvarjanje ustreznega družbenega vzdušja v zaporu. Poklic paznika zajema varovanje, skrb, svetovanje, pomoč človeku, ki je v težavah (obsojencu). Kljub številnim strokovnjakom, ki se ukvarjajo z obsojenci, so ravno pazniki tisti, ki z njimi preživijo največ časa in skupaj z obsojenci določajo odnose in vzdušje v zaporu.

6.2.1. PAZNIŠKA SLUŽBA V SLOVENSKIH ZAVODIH ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA

V prejšnjem poglavju sem opisala normativno vlogo paznikov, kakšne so zakonske podlage za njihovo delovanje, zakonito opravljanje dolžnosti in profil sodobnega paznika.

Zato bom v tem delu predstavila konkretno delovanje in izobraževanje paznikov v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora. Vse te naloge in obveznosti ter delovanje pazniške službe mi je predstavil g. Božidar Peteh, ki je na Upravi za izvrševanje kazenskih sankcij pristojen za področje varnosti ter delo pooblaščenih uradnih oseb. Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij opredeljuje kot pooblaščen uradne osebe tiste delavce, ki opravljajo naloge varovanja in nadzora. Tukaj so mišljeni uniformirani in oboroženi pazniki. Med pooblaščen uradne osebe pa so dodatno uvrščeni še nekateri vodilni delavci uprave oziroma zavodov (direktor Uprave, upravniki zavodov in vodje dislociranih oddelkov zavodov) (214. člen ZIKS, 2001: 335–336).

Slovenska pazniška služba je morala storiti ogromen preskok v pristopu do zaprtih oseb, če je želela zagotoviti prvobitno in brezpogojno varnost znotraj zavoda kot tudi varnost pred pobegi in s tem ogrožanjem širše družbe.

Stari režim v zaporih je temeljil na brezpogojni disciplini, izpolnjevanju vseh ukazov, ustrahovanju, uporabi sile za vsako malenkost. Velikokrat je bila sila način komunikacije z zaprtimi, kar je privedlo tudi do izživljanj in maščevanja. Uporaba gumijevke je bilo rutinsko opravilo, ki je služilo za bujenje, prepočasno hojo v vrsti, za odhod na delo itd.

Vendar se je v letih 1970–1990 zgodil preobrat v pristopu do zaprtih oseb. Osnova in vodilo na področju izvrševanja kazenskih sankcij sta postala mednarodna dokumenta; Minimalna pravila OZN, sprejeta na zasedanju generalne skupščine leta 1955 in Evropska zaporska

pravila, sprejeta na zasedanju odbora ministrov držav evropskega sveta leta 1987. Oba dokumenta obravnavata uporabo prisile in prisilnih sredstev kot poseben segment, kar kaže na pomembnost in občutljivost v praktičnem življenju zaporov. V slovenskem prostoru uporabo prisilnih sredstev v zaporih urejajo naslednji predpisi: Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov in Interno navodilo za izvajanje pooblastil paznikov.

Zakon je kot dovoljena prisilna sredstva v zaporih opredelil sredstva za vklepanje in vezanje, telesno silo, plinski razpršilec, gumijevko, opozorilni strel, službene pse in strelno orožje z gumijastim in ostrim strelivom. Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov podrobneje razčlenjuje zakonske določbe in predvsem določa vse potrebne pogoje, ki morajo biti izpolnjeni za uporabo strelnega orožja.

Ob vsebinskih novostih so si penološki strokovnjaki prizadevali tudi sam izraz »paznik« nadomestiti z bolj humanim nazivom. Tako so leta 1980 paznike poimenovali pooblaščenca uradna osebe (PUO). Po letu 1990 so poskušali z uvajanjem izraza nadzornik, vendar so tako strokovnjaki kot tudi družba uporabljali besedo paznik. Tako lahko ugotovimo in potrdimo, da kljub negativni konotaciji, ki jih beseda paznik lahko prinese, natančno določi, kaj to delovno mesto obsega in kakšne so naloge. Tu še zdaleč ne gre samo za ključarja, ki poleg zaklepanja in odklepanja vrat pretepa, ampak za osebo, ki skrbi za široko področje delovanja zavoda (Peteh, 2. 2. 2004).

Največja novost v predpisih in pri izvajanju v praksi je načelo nekonfliktnega in pomirjujočega pristopa. Paznik mora v okviru danih možnosti ukrepati tako, da v postopku ne izzove ali zaostreje konfliktnih odnosov z obsojenci in tako tvega veliko nevarnost za druge obsojence in zaposlene v zavodu. Posledica neustreznega nastopanja so v veliko primerih konfliktne razmere, ki narekujejo nujnost uporabe prisilnih sredstev. Zato je nujno, da se osebje izogne tem zaostritvam in s sodobnejšim pristopom usposabljanja paznikov pripomore k večji varnosti. Osebje zavoda se nikakor ne sme postaviti v položaj eksekutorja, torej vlogo tistega, ki kaznuje obsojenca v imenu družbe. Zapornik je kaznovan le na en način; odvzeta mu je pravica do svobode, nikakor pa mu ne sme biti odvzeta pravica do človeške dostojanstvenosti.

6.2.2. IZOBRAŽEVANJE IN USPOSABLJANJE PAZNIKOV

Zaradi vedno kompleksnejšega in zahtevnejšega dela je potrebno nenehno izobraževanje in usposabljanje paznikov. Prva zelo pomembna faza je izbor primernih kadrov. Oseba, ki želi postati paznik, mora imeti končano najmanj peto stopnjo srednješolske izobrazbe. Najprej se izvede psihološko testiranje kandidatov, kjer je osnova odkrivanje agresivnega vedenja. Kandidate, ki se izkažejo za primerne, pošljejo na enomesečno informativno delo v zavod. Tam oseba spozna delo paznikov in se srečuje z izzivi poklica. Če uspešno prestane to informativno delo, nastopi centralno usposabljanje, ki traja 4 mesece. Na tem usposabljanju kandidati za paznika spoznavajo različne predpise, zgodovino penologije in kriminologije, vedno pomembnejšo vlogo pa pridobiva izdelan program pravičnega načina komuniciranja z obsojenci. Kandidate, bodoče paznike, se izobražuje v smislu nekonfliktnega in neagresivnega komuniciranja. Poleg teoretičnih znanj poteka na centralnem izobraževanju tudi urjenje v samoobrambi, uporabi strelnega orožja in prisilnih sredstev (uporaba gumijevke, razpršilca, strelnega orožja). Po zaključenem štirimesečnem izobraževanju imajo kandidati en mesec čas, da se pripravijo na izpit. Teoretični del izpita predstavlja poznavanja zakonodaje s tega področja. Sem spadajo poznavanje temeljev kazenskega zakonika, Zakona o kazenskem postopku (predvsem tisti del, ki se nanaša na pripor), Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij, Pravilnika o izvrševanju pripora, Pravilnika o izvrševanju zapora (delo in pomoč obsojencem), Pravilnika o delu in nalogah paznikov, Pravilnika o uniformah in Pravilnika o oddaji mladoletnikov v prevzgojni dom.

V prihodnosti si bodo prizadevali, da bi napisali učbenik, ki bi bil namenjen zgolj interni uporabi pri usposabljanju paznikov. Hkrati pa potekajo tudi dejavnosti v smeri izdelave video podpore pri usposabljanju, kjer bi bilo vizuelno predstavljeno učinkovito in neučinkovito ravnanje z obsojenci.

Potrebe po kadrih so velike. Največji razlog za to je povečano število zaprtih in daljše kazni zapora. Drugi razlog za pomanjkanje paznikov pa je sama ideologija družbe, ki v veliki meri vidi zapore kot ustanove, ki so na robu družbe, nekateri jih označujejo kar »smeti družbe« oz. »odlagališče smeti«. Zato je tudi poklic paznika manj priljubljen in je manj zanimiv za zaposlitev kot sorodni poklici, npr. policist, vojak itd. Vendar Peteh ugotavlja, da je populacija v slovenskih zavodih relativno mlada, saj glavnino predstavljajo pazniki v starosti

od 25 do 40 let, ki so izjemno strokovno usposobljeni in večina jih ima velik posluš za delo z obsojenci. Na učinkovitost dela paznikov kaže tudi dejstvo, da v zadnjih petih letih ni prišlo do neupravičene uporabe prisilnih sredstev. Tudi pritožb zoper paznike je po zavodih zelo malo. Tu ne gre za prizanesljivo ocenjevanje, ampak dejansko dogajanje v zaporih. Da gre za resnično stanje, potrjujejo tudi ugotovitve zunanjih institucij. Tako uspešno in vzorno opravljanje pazniških nalog gre pripisati večji restrikciji pri sprejemu kadrov, izredno restriktivni in natančni obravnavi vsakega konfliktnega primera posebej. Od leta 1995 se mora za vsak primer uporabe prisilnega sredstva podati pisno poročilo z oceno upravnika, ali je bila uporaba prisilnih sredstev upravičena ali je bila potrebna. Obsojenec, nad katerim so uporabili prisilna sredstva mora biti v 24 urah pripeljan do zdravnika, ki pregleda njegovo telesno in duševno stanje. Pomembna novost je tudi, da so postopki centralizirano nadzorovani s strani Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij.

6.2.3. UPORABA PRISILNIH SREDSTEV

Kljub prizadevanjem za reševanje sporov na miren način, morajo pazniki včasih še vedno uporabiti prisilna sredstva, da bi dosegli izpolnitev ukaza ali zaradi drugih razlogov. Tako so v letu 2002 v zavodih za prestajanje kazni zapora v 91 primerih uporabili prisilna sredstva. V letu 2003 se je uporaba prisilnih sredstev zmanjšala na 72 primerov (Letno poročilo Uprave 2003, 2004: 81). Povečalo se je število uporab prisilnih sredstev z namenom preprečitve sporov med zaprtimi osebami (21 primerov). To je posledica naraščajočega števila konfliktnih odnosov med zaprtimi osebami, čemur bo v prihodnje potrebno nameniti večjo pozornost, zlasti reševanju sporov s preventivnimi ukrepi (ločevanje konfliktnih, ogroženih in med seboj sprtih oseb). Prisila kot skrajno sredstvo za preprečitev napada ali poskusa napada na delavca zavoda se je v letu 2002 uporabila v 17 primerih, v letu 2003 pa v 14 primerih. Rahlo se je zmanjšala uporaba prisilnih sredstev za preprečitev samopoškodb iz 13 primerov v letu 2002, na 10 primerov v letu 2003 in poškodovanja lastnine iz 14 primerov v letu 2002 za polovico v letu 2003, torej na 7 primerov. Uporaba prisilnih sredstev se je izrazito zmanjšala zaradi preprečitve pobega (5) v letu 2002, v letu 2003 pa le za 3 primere preprečitve pobega. Najpogostejši vzrok uporabe v letu 2002 je odklonitev ukaza (23), medtem ko so v letu 2003 bila le v 18 primerih uporabljena prisilna sredstva za odklonitev ukaza. Odklonitev ukaza je hkrati najpogostejši vzrok, ki vpliva na ogrožanje reda in miru v zavodu. Največkrat uporabljena vrsta prisilnega sredstva leta 2002 je bila telesna sila (69), v letu 2003 v 71

primerih; do dodatnega vklepanja je prišlo v letu 2002 v 30 primerih, naslednjega leta pa v 21 primerih. Sledijo pa udarec ali met (5) in uporaba gumijevke (4), v letu 2003 vsi trije postopki le v enem primeru. Že tri leta zapored ni bil uporabljen plinski razpršilec, kar dokazuje, da so pazniki ustrezno usposobljeni za samoobrambo, tako, da jim ni potrebno posegati po težjih oblikah prisilnih sredstev (Letno poročilo Uprave 2002; 2003: 81–82).

Na življenjsko klimo v zavodih vpliva več dejavnikov. Najpomembnejši so: skupinsko bivanje, na majhnem prostoru velika koncentracija ljudi, različna socialna in starostna struktura obsojencev itd. Vsi ti dejavniki lahko zelo hitro pripeljejo do konfliktnih situacij med zaprtimi. Na prvem mestu in nepogrešljivo je tukaj pazniško osebje, ki mora s svojo strokovnostjo in usposobljenostjo omejiti in ustrezno rešiti konflikte, da ne prerastejo v splošni upor.

6.2.4. POBEGI IZ ZAVODOV IN NEVRNITVE

Na podlagi spremljanja pobegov v preteklih letih so zavodi sprejeli potrebne ukrepe, s katerimi se trudijo zmanjšati število pobegov. Po posameznih zavodih so odpravljali šibke točke v sistemu varovanja, ki so: slaba arhitektura zaporov, slaba kvaliteta obstoječe arhitekture (prhki zidovi), malomarnost pazniške službe pri izvajanju opravil, rutina (nepričakovani, nenapovedani obhodi). Izvedli so tudi nekaj tehničnih in prostorskih izboljšav v zavodu Maribor, kjer so posodobili video sistem. V zavodu na Dobu so nadgradili varnostno ograjo s posebno žico. Pomemben dejavnik je tudi izboljšanje varnostne kulture in povečanje osebne odgovornosti zaposlenih. Pri zagotavljanju varnosti je nujno sodelovanje vseh zaposlenih v zavodu. Tukaj ne gre le za strogo varovanje, ampak predvsem za opazovanje obsojencev, povečanje pozornosti različnim dogajanjem med obsojenci, vnosu nedovoljenih predmetov v zavod in podobno in nenazadnje spodbujanje zavodov, kjer so se v preteklosti pojavljali klasični pobegi iz zaprtega dela, k bolj kakovostnem delu na področju varovanja.

Število pobegov iz zaprtih delov zavoda se je v letu 2002 zmanjšalo na rekordnih pet, kar je najmanj v času samostojne Republike Slovenije. Sprejeti ukrepi so se kljub kadrovskim in arhitekturnim omejitvam izkazali za učinkovite. Večinoma so bili pobegi posledica slabega predvidevanja, pomanjkljivega nadzora ali prepočasnega uvajanja preventivnih ukrepov. Od petih oseb, ki so pobegnile iz zaprtih delov, so bile tri že prijete. Število pobegov v letu 2003

se je povečalo za 2, torej je šlo v 7 primerih za klasične pobege. Med spremstvom zunaj zavoda sta pobegnili samo dve osebi, kar je pri več kot 17.000 spremstvih v letu 2002 zanemarljivo. V letu 2003 se je zgodilo 5 pobegov iz spremstva, kar je pri 12.187 spremstvih v istem letu zanemarljivo. V lanskem letu ni bilo opaziti spektakularnih poskusov pobege, samo v enem primeru (oddelek Radovljica) je zaprta oseba poskušala pobegniti tako, da je napadla paznika, drugače so še vedno v ospredju klasične oblike pobegov, npr. pobegi med spremstvom in kopanje luknje v zid. Pomemben je podatek, da je osebje odkrilo v letu 2002 22 poskusov pobegov, v letu 2003 pa 19. V letu 2002 jih je bilo največ načrtovanih v času spremstva, kopanje in skrivanje (po 4 primeri) in 2 primera žaganja, medtem ko leta 2003 največ poskusov pobege iz zapora (16) in le trije v času spremstva (Letno poročilo Uprave 2002; 2003: 78–80).

Na tem mestu je prav, da omenim tudi sodelovanje zavodov za prestajanje kazni zapora s policijo. Božidar Peteh ugotavlja, da je sodelovanje med njimi in policijo zelo dobro. Predvsem gre za operativno sodelovanje, za izmenjavo podatkov. Zelo dobrodošla je tudi pomoč policije pri varovanju najbolj rizičnih oseb, kjer se je pričakoval beg z zunanjo pomočjo. V primerih, ko gre za spremstvo zelo rizične osebe na sodišče ali druge ustanove izven zavoda, je v varovanje pred pobegom vključena tudi policija.

V primeru pobege je dolžnost paznikov, da sledijo obsojencu do tiste meje, ko ga je še možno prijati. Tu gre povečini za vidni kontakt s pobeglim. Za nadaljnjo sledenje zaporsko osebje ni dovolj tehnično in kadrovsko usposobljeno in opremljeno. Poleg tega lahko pride tudi do neprijetnosti, ko pazniška pooblastila trčijo ob policijska. Ob pobegu mora paznik najprej obvestiti policijo in šele nato ostalo zavodsko osebje.

Policijska pooblastila pa ne vključujejo nikakršnih pristojnosti znotraj zavoda za prestajanje kazni zapora, razen ko gre za kazniva dejanja, kjer je prisotna smrt oz., ko gre za kazniva dejanja, ki se preganjajo na podlagi zasebne tožbe, ki je stvar posameznika, oškodovanca, ki poda prijavo.

6.2.5. KONFLIKTI MED ZAPRTIMI OSEBAMI

Ko preučujemo varnostno prvine zavodov, moramo upoštevati, da je pomemben kazalec splošnih varnostnih razmer v zavodih število konfliktov med zaprtimi osebami, ki se bistveno bolj odraža kot nevarnost zaprtih za širšo družbeno skupnost zunaj zapora. Zavodi konflikte

preprečujejo s preventivnimi ukrepi. Že ob prvi nastanitvi je potrebno, da zavodsko osebje prepozna nevarnost morebitnih konfliktov in izbere čim bolj optimalno nastanitev. Ukrepi za preprečevanje konfliktov so premeščanje znotraj zavoda, pogovori v skupinah in med vpletenimi. V zapletenejših primerih uporabljajo tudi disciplinske ukrepe oziroma premestitve v drug zavod. Skupno je bilo leta 2002 126 konfliktov, leta 2003 se je število konfliktov med zaprtimi osebami povečalo na 134 primerov. Leta 2002 je v 66 primerih šlo za disciplinski postopek, 55 je bilo lažjih poškodb, v 10 primerih težje poškodbe in prav tako v 10 primerih storitev kaznivih dejanj, kjer je bila vključena tudi policija. Lani je v 67 primerih šlo za disciplinski postopek, 44 je bilo lažjih poškodb, v 3 primerih težje poškodbe, v 16 primerov storitev kaznivih dejanj je bila vključena tudi policija (Letno poročilo Uprave 2002; 2003: 86–87).

6.3. ARHITEKTURNE IN TEHNIČNE MOŽNOSTI ZA VAROVANJE ZAVODOV IN OSEBJA

Pomemben vidik varovanja so arhitektonske in tehnične razmere zavodov. Slovenski zavodi za prestajanje kazni zapora se večinoma nahajajo v starih in nefunkcionalnih zgradbah, ki niso bile zgrajene za potrebe ločevanja storilcev kaznivih dejanj od družbe. Edina zavoda, ki sta zgrajeni v ta namen, sta po 2. svetovni vojni zgrajeni zavod na Dobu in novozgrajeni zavod v Kopru, katerega otvoritev je bila letos januarja. Zavodi so zato prisiljeni uporabljati dodatne ukrepe, kot je pokrivanje rizičnih delov zavoda, kar paznike dodatno obremenjuje.

Najprej bom predstavila pomen arhitekture in tehnična sredstev, ki vplivajo na varnost pred pobegi. Takoj na začetku moram opozoriti na to, da se zavodi razlikujejo po režimih prestajanja kazni zapora in zato so tukaj razlike tudi pri varovanju in s tem tudi pri izbiri sredstev za varovanje. Nikjer niso določene ali predpisane dimenzije, ki bi zakonsko določale nujnost upoštevanja enakih arhitektonskih barier.

6.3.1. ARHITEKTURNI IZGLED ZAPOROV

Ko pomislimo na zapore, je prva asociacija na ustanove z visokimi zidovi. Vendar arhitektura ne zajema le-to, ampak tudi primerno velike bivalne prostore (eno ali dvoposteljne spalnice), dovolj rekreativnih in delovnih prostorov, varne in za osebje zaščitene hode (Peteh, 2000: 584).

Le z ustreznimi arhitekturnimi rešitvami se je mogoče izogniti številnim težavam, ki se zelo hitro pojavijo, če teh rešitev ni. Za varnost znotraj zapora je zelo pomembno število enoposteljnih sob. Zelo veliko nevarnost tako za obsojence same, kot tudi za zavodsko osebje, predstavljajo večposteljne sobe, kjer je nastanjenih 10 do 15 obsojencev skupaj na enem mestu. V takšnem prostoru je nemogoče zagotoviti 24 urni nadzor dogajanja. Zelo težko je zagotoviti popolno varnost pred izbruhi konfliktov med obsojenci, izsiljevanji, pretepanji, tihotapljenji nedovoljenih drog in drugih sredstev, napadi na zavodsko osebje, različnimi upori znotraj zavoda in naklepanji, ki imajo lahko za posledico celo organiziran pobeg večjega števila obsojencev hkrati.

Zato bodo v prihodnosti vsi načrti pri gradnji ali obnovah zavodov usmerjeni v izgradnjo pretežno enoposteljnih in nekaj dvoposteljnih nastanitev.

Kljub različnim estetskim in moralnim načelom zaporskih zidov in ograd je zelo pomemben dejavnik, ki vpliva na varnost, primerno visoka ograja (zunanji zid 6–7 m).

Višina zunanjega zidu bistveno vpliva na število pobegov in hkrati na olajšano in nemoteno delo pazniške službe. Večja usmerjenost na varovanje zidu predstavlja veliko kadrovskih težav in zmanjšuje varnost znotraj zavoda, ker je delo paznikov usmerjeno zgolj v fizično varovanje in skrb pred pobegom iz zavoda. Hkrati pa prenizka zunanja ograja nujno narekuje montažo bodisi dodatnih žičnih ograd in tehničnih sredstev za varovanje, ki predstavljajo velik finančni zalogaj, bodisi uporabo psov, ki varujejo ograjo kot skrajno obliko varovanja, ki je v moralno-etičnem pogledu nesprejemljiva, saj spominja na agresivna okolja, kjer so se dogajala grozodejstva, podobna najstrašnejšim taboriščem v zgodovini človeštva (Peteh, 23. 12. 2003). Vsak zavod obdaja betonska ograja, ki jo imenujemo betonski zid. V zavodu na Dobu je zunanji zid visok 3–4 metre, sledita vmesni prostor, notranja žična ograja, višine 2–3 metre, ki je varovana s sodobno elektroniko in senzorji, ki zelo učinkovito zaznajo kakršne koli premike v okolici mreže. Zunanjo betonsko ograjo so na Dobu nadgradili še z dodatnimi

koluti žice. Gre za posebno vrsto žice, ki jo v Južnoafriški Republiki uporabljajo za varovanje rudnikov diamantov, pri kateri je zelo pomembna pravilna montaža v smeri vertikalnega plezanja. Če je zadovoljeno vsem pogojem, je pobeg preko žice nemogoč. V Mariboru in Celju je prišlo do primerov pobega, ker žica ni bila pravilno montirana, medtem ko na Dobu še niso imeli primera pobega preko zidu, zavarovanega s to žico.

Zelo pomembno vlogo ima arhitektura tudi pri združevanju, veliki koncentraciji oseb na majhnem prostoru. V sodobnih zaporih znaša število oseb, ki so lahko v določenem trenutku na istem prostoru, največ 30. Kajti le pri manjšem številu obsojencev je mogoče obvladovati nastale nemire in zagotoviti varnost obsojencev in paznikov (Peteh, 23. 12. 2003).

Prostori, v katerih bivajo obsojenci, morajo ustrezati zdravstvenim, higienskim in tretmajskih zahtevam.

Pomembno vlogo pri arhitekturi ima tudi oprema prostorov v zavodu. Pohištvo mora biti čim manj moreče in turobno. Prizadevajo si, da je v prostorih čim več svetlobe, ki vpliva pozitivno na počutje zapornikov, ki prebivajo v teh prostorih.

Pravilnik o izvrševanju kazni zapora določa, da bivajo obsojenci v dnevnih prostorih, spijo pa v enoposteljnih ali večposteljnih spalnicah. Spalnice morajo biti svetle, suhe, zračne in dovolj velike. Na vsakega obsojenca v enoposteljni sobi mora biti najmanj 9 m², v večposteljni sobi pa najmanj 7 m² površine (Pravilnik o izvrševanju kazni zapora, 2000, 26. in 27. čl.).

Pri varovanju v zaporu je pomembna že večkrat omenjena varnost zaprtih oseb in zaposlenih v zavodu. Tudi pri tem segmentu so slovenski zavodi popolnoma neprimerni za zagotavljanje varnosti. Prevladuje večposteljna nastanitev, v nekaterih oddelkih zavoda na Dobu obstajajo celo deset ali večposteljne sobe. V takšnih prostorih je nemogoče popolnoma zagotoviti varnost obsojenca. Hkrati je tudi delo in varnost paznikov zelo oteženo, saj je vstop v sobo, kjer je na kupu po 12 do 14 obsojencev, lahko zelo nevarno in tvegano početje.

V ta namen so v Koprju zgradili polovico enoposteljnih sob in polovico dvoposteljnih sob. Prav tako se v projektu obnove Doba načrtuje izgradnja 95 % enoposteljnih in 5 % dvo- ali troposteljnih sob, ki bodo namenjene tistim obsojencem, ki bodo želeli bivati še z nekom in tistim obsojencem, ki so nagnjeni k samomorilnosti.

6.3.2. TEHNIČNO VAROVANJE

Kljub vedno novejši tehnologiji, ki je naredila korak naprej tudi na področju varovanja v zaporih, se zastavlja vprašanje, ali je možno varovanje zapora narediti tako, da bo vse potekalo iz enega centra. Vodenje zapora bi lahko izvajalo majhno število ljudi, ki bi imeli vse zaprte pod popolno kontrolo. Takšne in podobne misli so plod slepega zaupanja v tehniko ter nenazadnje tudi vpliva velikega števila komercialnih filmov, ki pa z resničnostjo žal nimajo nobene zveze.

Proti pretirani uporabi tehničnih sredstev, kamor štejemo najsodobnejše naprave za opazovanje prostora (kamere), najobčutljivejši senzorji, ki lahko zaznajo tudi najmanjše premike in spremembe na alarmih napravah, govorijo naslednji argumenti:

- Cena: zaradi pretežno tehnične družbe na splošno je cena tudi precej visoka. Ugotovljeno je, da s še tako popolno in zelo drago tehniko ni možno v popolnosti preprečiti neželenih pojavov ali dogodkov. Z izjemno visokimi vložki finančnih sredstev se lahko približamo popolnemu varovanju, a dosežemo ga nikoli ne.
- Nezmožnost ukrepanja: tehnika je lahko le podaljšano oko ali sluh varnostne službe zapora, ne more pa biti podaljšana roka za ukrepanje in preprečevanje. Sama ni zmožna ukrepanja, ki ne bi ogrozil osebne varnosti varovane osebe. Vsak dogodek ima neskončno nepredvidljivih možnosti.
- Ni komunikacije: pretirana uporaba tehnike pomeni prekinitve komunikacije med osebjem in varovanci. S tem je prekinjen tok informacij o razpoloženju in dogajanju med njimi, ni občutka o ravni odnosov, ki ga človek lahko ugotovi samo z osebnim kontaktom.
- Tehnične pomanjkljivosti: tudi pri najbolj dodelani tehniki se pojavljajo večje in manjše slabosti. Najhuje je, ko gre za slepo zaupanje v tehniko, saj se ob odpovedovanju le-te pojavijo velike težave in nevarnosti. Največji nadzornik tehnike je človek, ki ne sme dopustiti, da v fazi načrtovanja in uporabe postane popolnoma odvisen od nje. Največje slabosti tehnike se pokažejo v izrednih razmerah. V takšnih razmerah je zopet ključna točka varovanja človek (Peteh, 2000: 582–584).

Tehniko torej lahko uporabljamo le kot podaljšano oko ali sluh varnostne službe in še vedno v tistih mejah, ko le-ta ne omejuje možnosti komuniciranja, ukrepanja ter osebnega nadziranja

dogajanja. Vsekakor pa je tehnika zelo dobrodošla v razumnih okvirih, kjer je potrebno skrbeti za varnost osebja in onemogočati delo v težkih delovnih pogojih.

Tehnično varovanje sestavljajo video sistemi ter sistemi, ki zaznavajo različne vibracije. Video sisteme tvorijo različne kamere, ki služijo kot podaljšano oko in uho paznika in hkrati omogočajo opazovanje in spremljanje dogajanja v več prostorih hkrati. Sistemi vibracij, t. i. »motion detekcija«, je namenjen za zaznavo gibanja v neposredni bližini ograj in tudi v zidu, tako da lahko zelo enostavno ugotovimo, če se dogajajo kakšne spremembe v zidu (kopanje, praskanje itd.). Vendar se v zavodih zavedajo dejstva, da je tehnika zmotljiva in nezmožna reagirati na nepredvidljive spremembe. Zato nikoli ni mogoče zaupati le eni vrsti tehničnega varovanja, kaj šele, da bi jo poskušali nadomestiti s človeško delovno silo, pazniki.

Bistveno težje je izvesti tehnično varovanje osebja znotraj zavoda pred napadi zaprtih oseb. Večji zavodi že imajo interni alarmni klicni sistem, s katerim lahko v kritičnem trenutku pokličejo na pomoč. Najsodobnejši sistem, ki ga imenujejo sistem za varovanje oseb je v koprskem zavodu, ki omogoča poleg alarma tudi posredovanje informacije kdo in kje je ogrožen. Razvoj gre v smeri uvajanja enotnega radijskega omrežja državnih organov, t. i. TETRA (Letno poročilo Uprave 2002, 2003: 95).

6.4. UGODNOSTI OBSOJENCEV IN MLADOLETNIKOV

Institut ugodnosti je v slovenski penološki praksi že stara in preizkušena metoda, s katero se spodbuja obsojence k aktivnemu sodelovanju med prestajanjem kazni zapora. Sistem ugodnosti je pomemben dejavnik za zagotavljanje reda in discipline v zavodih. Hkrati podelitev ugodnosti vpliva na boljšo klimo znotraj zavodov, saj sprošča napetosti med obsojenci in jih odvrča od nedovoljenih ravnanj. Ugodnosti predstavljajo pomemben del tretmana in imajo veliko vlogo v postpenalnem delu in vključevanju obsojenca v družbeno okolje.

Vendar pa podeljevanje ugodnosti v obliki prostega izhoda lahko pomeni tudi potencialno nevarnost za okolje, kjer obsojenec koristi to vrsto ugodnosti, saj lahko v tem času stori novo kaznivo dejanje in tako ogrozi notranjo varnost države in osebno varnost njenih državljanov. V nadaljevanju bom predstavila postopek podeljevanja ugodnosti, vrste ugodnosti in kršitve

ugodnosti, iz katerih bo mogoče ugotoviti, ali institut ugodnosti vpliva na notranjo varnost Republike Slovenije.

6.4.1. PODELJEVANJE UGODNOSTI OBSOJENCEM

Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij v 77. členu določa, da *lahko upravnik podeli obsojencu za aktivno prizadevanje v procesu tretmaja, za prizadevanje in uspehe pri delu ter za spoštovanje hišnega reda zavoda naslednje ugodnosti:*

- *podaljšan ali nenadzorovan obisk;*
- *nenadzorovan obisk zunaj zavoda;*
- *izhod iz zavoda s spremstvom pooblaščenih uradne osebe;*
- *prost izhod iz zavoda, razen v okolje, kjer je storil kaznivo dejanje;*
- *prost izhod iz zavoda;*
- *delna in popolna izraba letnega počitka zunaj zavoda;*
- *do sedem dni brezplačnega letnega počitka na leto (77. člen ZIKS, 2001: 146).*

6.4.2. VRSTE UGODNOSTI

Ugodnosti so po zakonu razdeljene na zavodske in zunajzavodske. V zavodsko skupino sodita ugodnosti podaljšanega ali nenadzorovanega obiska. O podaljšanem obisku govorimo takrat, ko obisk obsojenca traja več kot je maksimalno dovoljeno (ena ura). V tem primeru gre za koriščenje obiska, ki lahko traja največ tri ure. Zavodi, ki razpolagajo s posebnimi objekti ali bivalnimi prostori, ki so ločeni od drugih zavodskih prostorov, lahko obsojencu podelijo kombinirano ugodnost nenadzorovanega in podaljšanega obiska. To pomeni, da lahko obsojenec biva določen čas ali preko noči z ožjimi družinskimi člani v za ta namen opremljeni sobi. Tovrstna ugodnost lahko traja maksimalno do 24 ur (ZIKS, 2001: 147–148).

V skupino zunajzavodskih ugodnosti zakon uvršča naslednje ugodnosti: nenadzorovan obisk zunaj zavoda, izhod iz zavoda v spremstvu pooblaščenih osebe, prost izhod iz zavoda, razen v okolje, kjer je obsojenec storil kaznivo dejanje, prost izhod iz zavoda, delna ali popolna izraba letnega počitka zunaj zavoda in do sedem dni brezplačnega počitka na leto.

Zavodi pri podeljevanju zunajzavodskih ugodnosti bolj ali manj upoštevajo navodila uprave in dogovorjene omejitve za določeno kategorijo obsojencev glede na vrsto storjenih kaznivih dejanj.

Zakon določa, da se sme prost izhod iz zavoda dodeliti obsojencu do štirikrat na mesec in sme trajata do 48 ur. V času prostega izhoda obsojenec ne sme zapustiti ozemlja Republike Slovenije. Izjemoma lahko odhod iz države dovoli minister za pravosodje (77. člen ZIKS, 2001: 146).

Božidar Peteh, pomočnik direktorja Uprave RS za izvrševanje kazenskih sankcij, pristojen za področje varnosti v zaporih ter delo pooblaščenih uradnih oseb, pravi, da je za vsako odločitev o podelitvi ugodnosti obsojencu potreben tehten premislek strokovnih delavcev v zavodu, kjer obsojenec prestaja kazen zapora. Tu gre predvsem za vprašanje, ali je možnost ponovitve kaznivega dejanja v času koriščenja ugodnosti. Indikatorji, ki vplivajo na odločitev o podelitvi prostega izhoda obsojencu, so: spoštovanje hišnega reda zavoda, osebnost obsojenca, število disciplinskih obravnav obsojenca, izvajanje kršitev znotraj zavoda, konfliktnost osebnosti, nevarnost pobega, vrsta in način storitve kaznivega dejanja ali kršitve javnega reda in miru. Hkrati je potrebno upoštevati tudi odziv okolja, kjer je bilo kaznivo dejanje storjeno, zlasti oškodovancev.

Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij upošteva tudi morebitni negativni odziv ljudi iz ožjega ali širšega okolja, kjer je obsojenec storil kaznivo dejanje, če bi se v tem okolju mudil v času prostih izhodov iz zavoda. Tu gre predvsem za negativni odziv ljudi ali oškodovancev v obliki fizičnega maščevanja ali celo streženja po obsojenčevem življenju (ZIKS, 2001: 150–151).

Poleg splošnih zakonskih in posebnih kriterijev obstajajo tudi nekateri pogoji, ki se morajo upoštevati pri podeljevanju zunajzavodskih ugodnosti. Tako mora obsojenec do podelitve prve zunajzavodske ugodnosti prestati določen del kazni zapora. Pri tem je zelo pomembno, za kakšno vrsto kaznivega dejanja je bil obsojen oziroma ali je prvič na prestajanju kazni in v kakšnem režimu prestaja kazen zapora. Ugodnosti prostega izhoda iz zavoda in delne ali popolne izrabe letnega počitka na prostosti obsojencem praviloma ni mogoče podeliti dokler ne prestanejo četrte kazni zapora. Če gre za obsojence, ki so bili obsojeni zaradi storitve kaznivega dejanja z elementi nasilja, neopravičene proizvodnje in prometa z mamili ali

spolne zlorabe otrok in obsojence, ki so večkratni povratniki, zunajzavodskih ugodnosti praviloma ni mogoče podeliti, dokler ne prestanejo vsaj polovico kazni zapora.

Zakon določa tudi zgornjo mejo števila ugodnosti, ki jih je mogoče obsojencu podeliti, čas trajanja in način koriščenja posamezne zunajzavodske ugodnosti. Ugodnost prostega izhoda se sme obsojencu podeliti največ štirikrat na mesec, trajati sme nepretrgoma največ 48 ur. Če obsojenec prestaja kazen zapora v zaprtem zavodu ali oddelku, se mu prosti izhod iz zavoda na začetku praviloma podeli enkrat na mesec. Po določenem času se mu sme podeliti več prostih izhodov, če ne prihaja do kršitev, vendar največ štiri na mesec (ZIKS, 2001: 151).

Zavodi namenjajo veliko pozornost pripravi obsojencev na prvo zunajzavodsko ugodnost, še posebno uživalcev prepovedanih drog ter storilcev kaznivih dejanj spolnega nasilja, proizvodnje in prometa prepovedanih drog in kaznivih dejanj z elementi hujšega nasilja.

V letu 2003 je bilo obsojencem in mladoletnikom podeljenih 33.475 ugodnosti. 12.397 je bilo zunajzavodskih ugodnosti, med katerimi je bilo največ prostih izhodov iz zavoda (8210), sledijo prost obisk zunaj zavoda (3106), popolna izraba letnega počitka na prostosti (688), delna izraba letnega počitka na prostosti (147), dodatni letni počitek (103), izhod iz zavoda v spremstvu paznika (140), najmanj je bilo prostih izhodov iz zavoda, kjer ne smejo v kraj storitve kaznivega dejanja (3). Ugodnosti v okviru zavoda so podelili v 21.078 primerih. Največ je bilo podaljšanih in nenadzorovanih obiskov (17.318), približno eno petino (3760) pa je bilo prostih obiskov v garsonjeri znotraj zavoda.

V letu 2003 je bilo obsojencem in mladoletnikom podeljenih 33.475 zavodskih in zunajzavodskih ugodnosti, kar je za 18,5 % več kot v letu 2002. Če primerjamo število podeljenih ugodnosti s številom zaprtih oseb (brez pripornikov in pridržanih), ugotovimo, da je bilo v letu 2003 podeljenih 11 % ugodnosti na zaprto osebo, v letu 2002 pa 7,3 %.

V letu 2003 tako 778 (45,2 %) obsojencem in mladoletnikom ni bila podeljena nobena zunajzavodska ugodnost, medtem ko 329 (19,1 %) obsojencev ni bilo deležnih nobenih zunajzavodskih in zavodskih ugodnosti. Delež obsojencev, ki jim ni bila podeljena nobena zunajzavodska ugodnost, se je v primerjavi z letom 2002 zmanjšal za 9,3 %, medtem ko se je delež tistih, ki jim ni bila podeljena ne zavodska ne zunajzavodska ugodnost, povečal za 12,6 %. Iz podatkov je razvidno, da 49,3 % obsojencem in mladoletnikom ni bila podeljena nobena zunajzavodska ugodnost (Letno poročilo Uprave 2003, 2004: 68).

6.4.3. ZLORABE UGODNOSTI

V letu 2003 so obsojenci in mladoletniki zlorabili zunajzavodske ugodnosti v 98 primerih, kar je 0,7 % vseh podeljenih tovrstnih ugodnosti. Delež zlorab ugodnosti v letu 2003 se je v primerjavi z letom poprej zmanjšal za dobrih 39 %. Iz tega je razvidno, da so v zavodih podeljevali ugodnosti strokovno in odgovorno.

Obsojenci in mladoletniki so zunajzavodske ugodnosti zlorabili tako, da se jih je 43 vrnilo v zavod z zamudo, 45 jih je bilo privedenih, dva sta ostala na begu, osem pa jih je bilo utemeljeno osumljenih, da so na prostosti storili novo kaznivo dejanje. Po številu je bilo največ zlorab v prevzgojnem domu (45) ter v zavodih Maribor (23), Celje (7), oddelku Rogoza (5) in v zavodu Ljubljana (4). Po tri zlorabe so bile v zavodih Koper, oddelkih Ig, Radovljica in Murska Sobota, po ena pa v zavodih Dob in Ig. V oddelkih Nova Gorica in Novo mesto zlorab ugodnosti ni bilo (Letno poročilo Uprave 2003, 2004: 69).

Pri teh kaznivih dejanjih gre predvsem za kazniva dejanja zoper premoženje in prepovedanega prometa z drogo (Peteh, 16. 12. 2003).

Statistični podatki kažejo, da je število kršitev zunajzavodskih ugodnosti zelo majhno in kot tako ne predstavlja nevarnosti za širšo družbo in državo nasploh.

Božidar Peteh ugotavlja, da obstajajo ob znanih, odkritih zlorabah ugodnosti tudi kršitve oziroma povzročitve kaznivih dejanj, ki so storjena posredno, brez prisotnosti obsojencev. Takšni primeri so vedno pogostejši, še posebno, ko gre za organiziran kriminal. Obsojenci lahko s pomočjo pravic, ki jih imajo znotraj zavoda (telefonski pogovori, prejemanje pošiljk) vodijo različne kriminalne združbe.

Obsojenci imajo pravico do telefonskih pogovorov. Tu gre za omejeno število klicanih, katerih imena mora obsojenec osebu zavoda sporočiti, vendar si v zavodih ne zatiskajo oči, saj ne poslušajo in niti ne prisluškujejo oziroma preverjajo, kdo se nahaja na nasprotni strani, torej kdo je sogovornik. Uporaba mobilnih telefonov je prepovedana, vendar so jih v letu 2002 odkrili 149, v letu 2003 127. V ta namen uvajajo v zavodih uporabo t. i. mobifindersov (iskalcev mobilnih telefonov), vendar je njihovo delovanje omejeno le na čas, ko je mobilni telefon v uporabi.

6.4.4. PREJEMANJE POŠTNIH POŠILJK

Naslednji način, kako lahko obsojenci učinkovito sodelujejo z zunajzavodskim okoljem je pošiljanje in prejemanje poštних pošiljk in paketov. Odpiranje in branje pošiljk ni dovoljeno, razen v primeru, ko osebje sumi, da so v pošiljki nedovoljeni predmeti. V tem primeru mora obsojenec pred zavodskim osebjem odpreti pošiljko, da ugotovijo ali gre za nedovoljena sredstva. Vsebine pisem prav tako ni dovoljeno prebirati.

Zaradi velikega števila paketnih pošiljk (13.973 v letu 2002, 3,2 povprečno na dan; 14.628 v letu 2003), ki pomenijo večjo možnost tihotapljenja, je bil 2001 sprejet nov hišni red, ki je prejemanje teh pošiljk omejil in poenotil. Tako se je število prejetih pošiljk zmanjšalo, s tem tudi količina prehrabnih proizvodov in predmetov. Tukaj lahko kot zanimivost napišem, da so v letu 2002 imeli primere, ko so mobilni telefon odkrili v glavi kislega zelja, v gorenjski zaseki; marihuano med koruznimi kosmiči, v čokoladnem namazu; drogo v tubi majoneze; heroin v šamponu itd. Vnos paketnih pošiljk so omejili po načelu – kar se dobi v zavodski prodajalni, ni dovoljeno pošiljati v paketu (Letno poročilo Uprave 2002; 2003: 87–93).

Obsojencem je najpomembnejši cilj, da si med prestajanjem kazni zapora pridobijo različne ugodnosti. Vendar je pri podeljevanju prostih izhodov potrebno upoštevati dejstvo, da je med obsojenci in mladoletniki vedno več uživalcev prepovedanih drog in tako sodijo v tvegano skupino. V podrobno obravnavo pri podeljevanju ugodnosti sodijo tudi obsojenci z odprtimi in nedokončanimi kaznivimi postopki, saj gre v nekaterih primerih za huda kazniva dejanja, ki utegnejo posamezniku znatno zvišati kazen zapora. Sem sodijo tudi obsojenci, kaznovani zaradi kaznivih dejanj spolnega nasilja. Torej, podeljevanju ugodnosti je potrebno nameniti veliko strokovnega znanja in sodelovanja zavodskega osebja tako med sabo kot z obsojenci, kajti le tako lahko pričakujemo, da bodo zlorabe ostale redke pojave in s tem vedno znova izničile nevarnost obsojencev med prestajanjem kazni zapora za širšo družbo

7. ZAKLJUČEK

Zavodi za prestajanje kazni zapora, ki delujejo v pristojnosti Ministrstva za pravosodje, so sestavni del nacionalnovarnostnega sistema. To so institucije, ki jih država ustanovi z namenom, da za določeno časovno obdobje izolira osebe, ki so storile huda kazniva dejanja v družbi in tako prepreči možnost izvrševanja novih kaznivih dejanj, vendar ne predstavljajo vidnejše vloge v sistemu nacionalne varnosti. Poleg izključitve storilcev kaznih dejanj pomeni zapor obliko zastraševanja, saj naj bi kazen zapora odvrnila ljudi od kriminala. Pomembno poslanstvo zapora je rehabilitacija s prevzgojo obsojencev. Družba si prizadeva, da bi s pomočjo tretmana spremenila lastnosti obsojencev, ki so povezane s kaznivimi dejanji in s tem preprečila, da bi ponavljali enaka kriminalna dejanja. Ne smemo pa zanemariti še enega namena zapora, to je povračilni namen kazni zapora, ki ga lahko dosežemo z daljšo zaporno kaznijo. Vsa našeta dejstva potrjujejo prvo hipotezo, da so zapori nujen in nepogrešljivi del vsake družbe in so kot taki pomemben sestavni del sistema nacionalne varnosti Republike Slovenije. Vendar pa s svojim obstojem in delovanjem ne ogrožajo varnosti državljanov Slovenije. To trditev lahko potrdim s tremi indikatorji, ki hkrati potrjujejo drugo hipotezo.

Prvi kazalec je število pobegov. Število pobegov iz zaprtih delov zavoda, kjer prestajajo kazen zapora obsojenci najhujših kaznivih dejanj, je bilo v letu 2003 sedem, v letu 2002 pa pet kar je najmanj v času samostojne Slovenije. Še v letu 2000 so zabeležili 21 pobegov, leto kasneje pa osem. Podatki kažejo na učinkovitost skupnih ukrepov Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij in zavodov. Ti ukrepi so odpravljanje šibkih točk v sistemu varovanja in izboljšave tehničnih in prostorskih zmogljivosti v zavodu. V večini primerov so bili pobegi posledica slabega predvidevanja, pomanjkljivega nadzora in prepočasnega uvajanja preventivnih ukrepov. Med spremstvom zunaj zavoda sta pobegnili le dve osebi, kar je pri več kot 17.000 spremstvih v letu 2002 in 5, od skupno 12.187 spremstev v letu 2003, zanemarljivo.

Kot drugi kazalec sem izpostavila možnost vplivanja na nevarnost družbe pred obsojenci tudi preko kršitev ugodnosti. Vendar glede na število in vrsto kaznivih dejanj, storjenih med koriščenjem zunajzavodskih ugodnosti, ugotavljam, da te kršitve nikakor ne vplivajo na nevarnost državljanov Republike Slovenije pred obsojenci. V letu 2002 je bilo

zabeleženih 162 zlorab zunajzavodskih ugodnosti, kar predstavlja le 1,2 % vseh podeljenih tovrstnih ugodnosti, v letu 2003 pa 98, kar predstavlja 0,7 % od vseh podeljenih ugodnosti. Delež zlorab ugodnosti se je v letu 2003 v primerjavi z letom poprej zmanjšal za dobrih 39 %. Iz tega je razvidno, da so v zavodih podeljevali ugodnosti strokovno in odgovorno.

Od 98 zlorab je le v osmih primerih šlo za utemeljeni sum kaznivega dejanja. Gre za kazniva dejanja zoper premoženje in prepovedanega prometa z drogo.

Zadnji, tretji kazalec, ki po mojem prepričanju vpliva na varnost državljanov pred obsojenimi osebami, je število povratnikov. V letu 2003 je bilo v zavode na novo sprejetih 968 obsojencev, od katerih je bilo kar 425 povratnikov, ki so že prestajali kazen zapora. Skoraj polovica novo sprejetih v zavode so bili povratniki, kar dokazuje, da je povratništvo pogost pojav tudi v slovenski penološki praksi in je kot takšen zaskrbljujoč za družbo. Vendar visoka stopnja povratništva še zdaleč ni odvisna le od resocializacije, ampak tudi od uspešnosti policije pri odkrivanju novih storilcev, kajti povratnike je pri storitvi kaznivega dejanja bistveno lažje odkriti po »modus operandi«. In kar je zelo pomembno, je dejstvo, da visok delež povratnikov, priveden nazaj v zapore, pomeni hkrati manj storilcev hudih kaznivih dejanj na prostosti in s tem je zagotovljena večja varnost za družbo.

Tretja hipoteza se je nanašala na strokovno usposobljenost paznikov, zaporsko arhitekturo in ustrezno tehnično varovanje. Pomemben vidik učinkovitega varovanja v zavodih so arhitekturne in tehnične razmere v zavodih, ki so namenjeni prestajanju kazni zapora. Iz razgovorov s strokovnimi delavci na Upravi za izvrševanje kazenskih sankcij in obiska ZKPZ Dob ugotavljam, da je arhitektura neprimerna za zagotavljanje varnosti. Na tem mestu je potrebno namreč ločevati dva vidika nevarnosti, ki ju predstavljajo obsojenci. Nevarnost za okolje, torej nevarnost pred pobegi in nevarnost znotraj zavodov, nevarnost obsojencev drug drugemu. Slovenski zavodi za prestajanje kazni zapora nimajo možnosti enoposteljnih ali dvoposteljnih nastanitev. Število enoposteljnih sob je zelo okrnjeno, razen v novo zgrajenem Zavodu za prestajanje kazni zapora Koper. Spalnice, kjer prebivajo obsojenci, štejejo tudi deset in več postelj. Pri razdeljevanju obrokov hrane je v določenem času tudi do 50 ali več obsojencev skupaj na majhnem prostoru. Vendar je kljub povečini nenamenski arhitekturi v zavodih dobro poskrbljeno za varnost pred pobegi. Zunanji zid je dobro varovan in nadgrajen s posebno varovalno žico. Tako da v ZKPZ Dob, kjer je največ zaprtih, ne beležijo pobega preko zavodskega zidu. Tudi tehnične naprave, namenjene za varovanje pred pobegi, se izboljšujejo in pomembno je dejstvo, da osebje, ki je zadolženo za varovanje v zavodih, glede na izkušnje izpopolnjuje sisteme varovanja in prispeva k razvoju najučinkovitejših sistemov,

ki bodo olajšali delo pazniške službe, hkrati pa zagotovili dostojnejše življenje zaprtih oseb v zavodih.

Toda tehnologija, naj bo še tako sodobna in izpopolnjena, predstavlja le podaljšano oko in uho paznika. Kljub razvoju si ne moremo zamisliti zavodov brez paznikov. Naloga paznikov ni le fizično varovanje, temveč prihajajo v ospredje naloge, kot so razgovori z obsojenci, pomoč obsojencem v kriznih situacijah ter sodelovanje s strokovnimi službami v zavodu. Pazniki morajo svoje delo opravljati po načelu nekonfliktenga in pomirjujočega pristopa. V danih možnostih morajo ukrepati tako, da v postopku ne izzovejo ali zaostrejejo konfliktnih odnosov z obsojenci. Zato je vloga paznikov vedno bolj pomembna, še posebno za zagotavljanje varnost znotraj zavodov. Zaradi vedno bolj pestre in raznolike sestave obsojencev, ki je posledica močno povečane stopnje organiziranega kriminala, kot je promet z nedovoljenimi drogami, ilegalen prevoz oseb, kraje avtomobilov ipd. se v zavodih povečuje nevarnost konfliktov med zaprtimi osebami. Vsa ta dejstva pomenijo veliko oviro za zagotavljanje varnosti v zavodih, za preprečevanje skupinskih uporov in podobnih, za pazniško službo zelo nevarnih izzivov. Zato je še posebej pomembno v zavodu vzdrževati ugodno zaporsko klimo. To je moč doseči le s sodelovanjem vseh služb v zavodu in zavodskega osebja, potrebno je sprotno izobraževanje in usposabljanje paznikov, še posebno za naloge, ki se tičejo pravilne in upravičene uporabe prisilnih sredstev. Pri potrditvi hipoteze je zelo pomemben in razveseljiv podatek, da se je uporaba prisilnih sredstev močno zmanjšala. V zadnjih petih letih celo ne beležijo nedovoljene uporabe prisilnega sredstva.

Slovenski penološki strokovnjaki si prizadevajo za zagotavljanje čim boljših pogojev prestajanja kazni zapora. To poskušajo doseči s primernimi metodami resocializacije in zagotavljanjem strokovnosti zavodskega osebja. Za zagotavljanje varnosti tako znotraj kot tudi zunaj zavoda je potrebno mnogo več kot dovolj visoki in zastraženi zidovi. Potrebna je psihološka in moralna skrb za osebe, ki jim je odvzeta pravica do svobode. Ta skrb je naloga vseh zaposlenih v zavodu, še posebno paznikov, ki z obsojenci preživijo največ časa.

Tudi v prihodnje bo obstoj zavodov za prestajanje kazni zapora v slovenskem nacionalnovarnostnem sistemu zagotovljen na podoben način. Glede na strokovnost in prizadevanja strokovnih delavcev na Upravi Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij in osebja v zavodih lahko pričakujemo še večjo integracijo zavodov s širšim družbenim okoljem in predvsem nemoteč in neopazen obstoj te vrste institucij.

8. SEZNAM LITERATURE

8.1. KNJIGE IN ČLANKI V ZNANSTVENIH IN STROKOVNIH REVIJAH

1. Anžič, Andrej (1997): Varnostni sistem Republike Slovenije. Časopisni zavod UL RS, Ljubljana, str. 35–100.
2. Atanacković, D. (1988): Penologija. Naučna knjiga, Beograd
3. Bavcon, Ljubo in Šelih, Alenka (1987): Kazensko pravo. Časopisni zavod UL RS, Ljubljana.
4. Berger, P.L., Luckman, T. (1988): Družbena konstrukcija realnosti. Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 57–58.
5. Bogdanovič, Sanja (1992): »Družbeni vidik delovanja zapora kot totalne institucije. Iskanja, vzgoja in prevzgoja«, št. 12, str. 7–22.
6. Brinc, Franci (1982): Izvrševanje kazni zapora v odprtih in polodprtih kazenskih popoljševalnih zavodih Republike Slovenije. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana.
7. Brinc, Franci (1985): »Razporejanje obsojencev na prestajanje kazni zapora«. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, let. 36, št.1, str. 16–27.
8. Brinc, Franci (1987): Vloga zapora v kriminalni in socialni politiki«. Penološki bilten, Ljubljana, let. 5, št. 2.
9. Brinc, Franci (1993): »Možnosti omejevanja nevarnega povratništva s policijskimi in socialnovarstvenim (preventivnim) nadzorom. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana, str. 349.
10. Brinc, Franci (2000): » Zapor za koga, kako, s kakšnim ciljem in za kakšno ceno« . Revija Varstvoslovje, let. 2, št. 3, str. 229–238.
11. Brinc, Franci (2001): »Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora in v Prevzgojnem domu v Radečah. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, let. 52, št. 4, str. 287–302.
12. Carli, Aldo (1987): »Varovanje pravic obsojencev med prestajanjem kazni zapora«. Penološki bilten, Ljubljana, let. 5, št. 2.
13. Carli, A. in Wohinz M. (2001): Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij: s komentarjem in podzakonskimi akti. Bonex, Ljubljana.

14. Foucault, Michael (1984): Nadzorovanje in kaznovanje.
15. Gartner, Boštjan (1992): »Evropska zaporska pravila in tretmanska ideologija«. Penološki bilten, let. 10, št. 2, str. 50–127.
16. Goffman, Erving (1987): Azili. Hrastorški anali za leto 1987, str. 76–93.
17. Grizold, Anton (1988): »Javnost o organiziranju in upravljanju nacionalne varnosti Republike Slovenije«. Perspektive sodobne varnosti, FDV, Ljubljana, str. 100–133.
18. Grizold, Anton (1992): »Oblikovanje slovenske nacionalne varnosti«. Razpotja nacionalne varnosti. FDV, Ljubljana, str. 59–76.
19. Grizold, Anton (1999): Obrambni sistem Republike Slovenije. Ministrstvo za notranje zadeve, Visoko policijsko-varnostna šola, Ljubljana.
20. Hibbert, Christopher (1965): Zgodovina zločinstva in kazni. Cankarjeva založba, Ljubljana.
21. Kramer, Ivan (1992): Individualni prevzgojni program, njegovo izvajanje in vrednotenje pri večkratnih povratnikih v kazensko poboljševalnem domu Dob pri Mirni. Diplomsko delo. Pedagoška fakulteta, Ljubljana.
22. Knežević, Mladen (1992): Obsojenec, zapor in odtujitev. Doktorska dizertacija. FDV, Ljubljana.
23. Medvešek, Vasja (1997): Zapor kot sredstvo družbene kontrole. Diplomsko delo. FDV, Ljubljana.
24. Meško, Gorazd (1997): Družinske vezi na zatožni klopi. Educy, Ljubljana.
25. Meško, Umek, Valentinčič (2000): »Samocena strokovne usposobljenosti, kompetentnosti in vrednote zaposlenih v slovenskih zaporih«, rezultat analize. Dnevi Varstvoslovja, Visoko policijsko-varnostna šola, Ljubljana, str. 587–691.
26. Meško, Gorazd (2001): »Paznik v zaporu« Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, let. 52, št. 3, str. 254–257.
27. Milutinović, Milan (1984): Kriminalna politika. Savremena administracija, Beograd.
28. Musek, Janez (1995): Ljubezen družbena vrednota. Educy, Ljubljana.
29. Pečar, Janez (1988): Formalno nadzorstvo. Kriminološki in kriminalno politični pogledi. Delavska enotnost, Ljubljana.
30. Peteh, Božidar (2000): »Varnostni vidik izvrševanja kazenskih sankcij«. Dnevi Varstvoslovja. Visoko policijsko-varnostna šola, Ljubljana, str. 579–585.
31. Petrovec, Dragan (1987): »Zapor v funkciji zaščite družbe pred storilci kaznivih dejanj«. Penološki bilten, Ljubljana, let. 5, št. 2.

32. Petrovec, Dragan (1998): Kazen brez zločina. Apes, Ljubljana.
33. Rutar, Patricija (2002): Tretman v procesu resocializacije v zavodu za prestajanje kazni zapora. Diplomsko delo. Pedagoška fakulteta, Ljubljana.
34. Skalar, V (1984): »Vpliv prestajanja kazni na proces spreminjanja osebnosti«. Penološki bilten, Ljubljana, let. 2, št. 2, str. 27–40.
35. Skalar, V (1991): Tretman–skripta. Ljubljana, str. 1–37.
36. Slovar slovenskega knjižnega jezika (1979): DZS, Ljubljana.
37. Šelih, Alenka (1990): Sodobne oblike nadomestil kazni zapora. Kriminologija za pravnike. Časopisni zavod UL RS, Ljubljana, str. 358–372.
38. Tratar, Boštjan (2001): »Vloga kazni v okviru pravosodja pri doseganju varnosti v družbi«. Dnevi Varstvoslovja. Visoko policijsko-varnostna šola, Ljubljana, str. 199–207.
39. Turk, Nataša (1998): Kriminalna kariera. Diplomsko delo. Pedagoška fakulteta, Ljubljana.
40. Vodopivec, Katja (1992): » O vlogi strokovnega osebja v kaznovalnih ustanovah. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, let. 43, št. 1, str. 3–12.
41. Zebec-Koren, Marko (1992): »Kako misliti resocializacijo«. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, let. 43, št. 3, str. 227–239.

8.2. DOKUMENTI

1. Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije, UL 56, 2001.
2. Pravilnik o izvrševanju nalog paznikov, UL RS, št. 22/00, 2001, Ljubljana
3. Pravilnik o izvrševanju kazni zapora, UL RS, št. 22/00, 2000, Ljubljana
4. Letno poročilo 2001, Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij, Ljubljana.
5. Letno poročilo 2002, Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij, Ljubljana.
6. Letno poročilo 2003, Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij, Ljubljana.
7. Evropska zaporska pravila (1987): Svet Evrope, Strasbourg.

9. PRILOGA

Slika 1: Zunanje sprehajališče v ZPKZ Koper.

Vir: Arhiv Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.

Slika 2: Varovalna ograja ZPKZ Dob pri Mirni.

Vir: Arhiv Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.